

Sisekaitseakadeemia
Justiitskolledž

Katrin Kann

**VANGLAAMETNIKE HOIAKUD EESTI VABARIIGI
KARISTUSPOLIITIKA SUHTES**

Lõputöö

Juhendaja:
Uno Traat

Tallinn 2009

ANNOTATSIOON

SISEKAITSEAKADEEMIA

Kolledž: Justiitskolledž	Kuu ja aasta: Aprill 2009
Töö pealkiri: “ Vanglaametnike hoiakud Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes”	
Töö autor: Katrin Kann	Olen nõus oma lõputöö kättesaadavaks tegemisega elektroonilises keskkonnas. Allkiri:
<p>Lühikokkuvõte: Käesoleva lõputöö maht on 57 lehekülge, kirjutatud eesti keeles.</p> <p>Lõputöö peamiseks eesmärgiks on välja selgitada, millised on vanglaametnike hoiakud Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes. Lisaeesmärgina püüab autor leida vastust küsimusele, kas erialase hariduse omandamine mõjutab vanglaametnike vastavate hoiakute kujunemist.</p> <p>Töö üldisest eesmärgist tulenevalt püstitas autor hüpoteesi, et erialase kõrgharidusega vanglaametnikud omavad karistuspoliitika suhtes liberaalsemaid hoiakuid kui need vanglaametnikud, kellel vastav haridus puudub.</p> <p>Töö teoreetilises osas antakse ülevaade hoiaku olemusest, kujunemisest, funktsioonidest ja mõjust käitumisele ning karistuspoliitika alustest. Empiirilises osas kirjeldatakse uuringu meetodit ja valimit ning tuuakse ära uuringu tulemused, tulemuste analüüs ja kokkuvõtvad järeldused.</p> <p>Uurimismeetodina on kasutatud ankeetküsitlust, milles osales 160 vanglaametnikku viiest erinevast (Tallinn, Tartu, Viru, Harku, Murru) vanglast. Küsimustiku alusel koguti andmeid 2008. aasta detsembrist 2009. aasta veebruarini.</p> <p>Uurimistulemuste põhjal hüpotees kinnitust ei leidnud.</p> <p>Töö eesmärk ja ülesanded täideti. Uuringu tulemusi peab autor igati usaldusväärseteks.</p> <p>Käesolev lõputöö annab ülevaate sellest, millised on Eesti vanglates I klassi valvuri, II klassi valvuri või II klassi vanglainspektori ametikohtadel töötavate vanglaametnike hoiakud Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes.</p>	
Võtmesõnad: hoiak, karistuspoliitika, vanglaametnik, erialane haridus	
Keywords: attitude, the policy of punishment, prison official, educational specialisation	
Säilitamise koht:	
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor:	Allkiri:
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja:	Allkiri:

SISUKORD

ANNOTATSIOON	2
SISUKORD	3
MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUS	4
SISSEJUHATUS	5
1. HOIAKU OLEMUS	8
1.1. Hoiaku mõiste ja komponendid	8
1.1.1. Hoiakute kujunemine	10
1.1.2. Hoiakute funktsioonid	11
1.1.3. Hoiakute mõju käitumisele	13
1.1.4. Hoiakute mõõtmine	15
1.2. Karistuspoliitika	17
1.2.1. Karistuse põhjendatus ehk õigustatus	18
1.2.2. Relatiivsed karistusteooriad	19
1.1.1.1. Üldpreventsioon	20
1.1.1.2. Eripreventsioon	21
2. UURING JA ANALÜÜS	22
2.1. Uuringu meetod	22
2.2. Valimi kirjeldus	25
2.3. Uuringu tulemused	28
2.4. Uuringu tulemuste analüüs	34
2.5. Järeldused	39
KOKKUVÕTE	43
SUMMARY	46
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	48
LISA 1	50
LISA 2	56

MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUS

Hoiak on isiksuse püsiv valmisolek reageerida (näiteks objekti, idee, situatsiooni suhtes) teatud kindlal viisil (Bachmann, Maruste 2001: 271).

Karistuspoliitika – kuritegevuse kontrolli poliitika (Saar 2001). Määrab, milliseid kuritegevusevastase võitluse eesmärke, milliste karistusvahenditega, millisel viisil saavutada (Traat 2008).

Avalikku teenistust võib üldiselt määratleda kui isikute poolt avalike ülesannete täitmist riigi või mõne muu halduse kandja (nt kohaliku omavalitsuse) teenistuses. Vanglateenistus moodustab avaliku teenistuse eriliigi. Vanglateenistuse mõiste tuleneb VS § -st 110.

Vanglateenistus on teenistus vangla koosseisulisel ametikohal. Vanglateenistust reguleerib VS. (Lang 2002: 4, 8)

Vanglaametnik – VS § 111 defineerib vanglaametnikku kui vanglateenistuses olevat ametnikku. Vanglaametniku mõiste määratlemisel tuleb lähtuda sellest:

- mida näevad ette ametikohal täidetavad ülesanded – seega kuuluvad vanglaametnike hulka isikud, kes täidavad VS § 110 sätestatud ülesandeid
- kas ametikoht vajab erialast ettevalmistusteenistust – ettevalmistuse põhisisuks on korrektsioonialane haridus, st vanglateenistuse rakendusalaselle kuuluvad ametikohad, mille ülesanded haakuvad korrektsiooni kui erialaga

Vanglateenistuses ei ole muud vanglas töötavad spetsialistid, kelle ülesanded nõuavad teistsugust erialast ettevalmistust. (Lang 2002: 8)

SISSEJUHATUS

Vangistuse täideviimist Eestis reguleerib vangistuseseadus, mille järgi on vangistuse eesmärk suunata kinnipeetav õiguskaualekäle käitumisele ja kaitsta õiguskorda ehk vangistus peab aitama kinnipeetaval pärast vabanemist ühiskonnas toime tulla ning seeläbi vähendada kuritegevust. Sellest lähtuvalt peab kogu vangistuse ajal kinnipeetavaga tehtav töö kujutama ettevalmistust tema vabastamiseks.

Vanglasüsteem on Eesti avaliku sektori üks osa. Avalik teenistus esitab töötajatele kõrgemaid eetilisi nõudeid kui eeldatakse tavakodanikult. Vanglaametnik, kui riigi esindaja, kellega kinnipeetavad päevast-päeva kokku puutuvad, peab olema eelkõige oma erialasele haridusele toetuv professionaal, kes oma tegevuses lähtub seadusest ja kutse-etikast, st on oma töös otseselt sõltuv karistuspoliitikast. Samas ei saa vanglaametnikud seaduste koostamisel kaasa rääkida. Karistuspoliitika määrab, milliseid kuritegevusevastase võitluse eesmärgid, milliste karistusvahenditega, millisel viisil saavutada (Traat 2008).

Antud lõputöö teema valik on tingitud autori tähelepanekust, et vanglaametnike hoiakud Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes on väga erinevad. Vanglaametnik on vangla teenistuses olev ametnik, kellel on kohustus vastavalt seadusele korraldada vangistuse ja eelvangistuse täideviimist. Ametnikustaatusena on vanglatöötajatele nii mitmeski olukorras antud võim kinnipeetavate üle aga samas ka kohustus suhtuda kinnipeetavatesse erapooletult ja professionaalselt. Vanglaametnik peab oma töös langetama otsuseid vaid seadusest lähtuvalt ning seda ka juhul, kui ametniku arvates on kohtu poolt kinnipeetavale määratud karistus liiga leebe. Seda kohustust ei ole tavakodanikel, kellel on pigem õigus isiklikule arvamusele ja enda suhtumise väljendamisele. Seega on tähtis, et vanglaametnikul oleksid piisavad teadmised karistuspoliitikast ja selge ettekujutus oma rollist selle täideviimisel. Sest see, millised on vanglaametnike hoiakud Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes, on tähtis ka vanglasüsteemi arengule.

Hoiak on isiksuse püsiv valmisolek reageerida (näiteks objekti, idee, situatsiooni suhtes) teatud kindlal viisil. Hoiakunähtused väljenduvad kõige sagedamini ja tüüpiliselt hinnangutes kellegi või millegi suhtes. Kui tuntakse huvi, millisel moel võiks inimene tulevikus toimida

või milliseid valikuid teha, siis uuritakse inimeste olemasolevaid hoiakuid. Hoiakud ennustavad teatud kindlat käitumist. (Bachmann, Maruste 2001: 271)

Käesoleva lõputöö peamiseks eesmärgiks on välja selgitada, millised on vanglaametnike hoiakud Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes. Lisaeesmärgina püüab autor leida vastust küsimusele, kas erialase hariduse omandamine mõjutab vastavate hoiakute kujunemist.

Lõputöö koosneb teoreetilisest ja empiirilisest osast. Eesmärgi saavutamiseks on autor püstitanud järgmised ülesanded:

- teoreetiliselt anda lühiülevaade hoiaku olemusest, kujunemisest, funktsioonidest ja mõjust käitumisele ning karistuspoliitika alustest;
- koostada uurimismetoodika ja läbi viia ankeetküsitlus;
- analüüsida uuringu tulemusi ning teha saadud andmete põhjal kokkuvõtvad järeldused.

Töö üldisest eesmärgist tulenevalt on lõputöös püstitatud hüpotees:

- erialase kõrgharidusega vanglaametnikud omavad karistuspoliitika suhtes liberaalsemaid hoiakuid kui need vanglaametnikud, kellel vastav haridus puudub.

Uuringu meetoodika koostamisel arvestas autor, et saadavad tulemused vastaksid järgmistele kriteeriumitele:

- võimaldaksid saada ülevaade vanglaametnike hoiakutest karistuspoliitika suhtes;
- võimaldaksid välja selgitada tegurid, mis mõjutavad vastavate hoiakute kujunemist.

Uuringu läbiviimiseks pidas autor kõige sobivamaks kasutada ankeetküsitlust, sest leidis, et kogutavate andmete põhjal usaldusväärsete järelduste tegemiseks on vajalik võimalikult suur uuringus osalejate arv. Ankeedis sisalduvate küsimuste valikul lähtus autor lõputöös püstitatud ülesannetest ja hüpoteesist. Käesoleva lõputöö autorit huvitas eelkõige, milliseks hindavad karistuspoliitikat vanglaametnikud, kes oma töökohustuste tõttu kinnipeetavatega kõige rohkem kokku puutuvad. Kvantitatiivsete andmete kogumiseks koostatud küsimustiku alusel koguti andmeid 2008. aasta detsembrist 2009. aasta veebruarini. Ankeetküsitluses osales 160 vanglaametnikku viiest erinevast vanglast (Tallinn, Murru, Harku, Tartu, Viru). Läbiviidud uuringu tulemuste põhjal on võimalik saada ülevaade sellest, millised on Eesti vanglate sisevalveteenistuses II klassi valvuri, I klassi valvuri või II klassi vanglainspektori

ametikohtadel töötavate vanglaametnike hoiakud Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes. Uuringu valimist jäid välja vanglates I klassi vanglainspektori ja vangla peainspektori ametikohtadel töötavad vanglaametnikud ning vanglate välisvalves töötavad vanglaametnikud. Seda põhjusel, et oma tööülesandeid täites need ametnikegrupid igapäevaselt kinnipeetavatega kokku ei puutu (või puutuvad kokku minimaalselt).

Käesoleva lõputöö autor tänab oma juhendajat ning kõiki uuringus osalenud vanglaametnikke.

1. HOIAKU OLEMUS

1.1. Hoiaku mõiste ja komponendid

Hoiak on isiksuse püsiv valmisolek reageerida (näiteks objekti, idee, situatsiooni suhtes) teatud kindlal viisil. Eristatakse suhtumuslikke, sotsiaalseid hoiakuid (ingl k attitude) ning seadumuslikke hoiakuid – seadumusi (ingl k set). Viimased võivad toimida eelteadvuslikult ning vormida ja kallutada lisaks suhtumisele ka tajusid ja motoorseid toiminguid, samuti kognitiivseid tõlgendusi. Hoiakud kuuluvad isiksuse dispositsiooniliste nähtuste struktuuri. Need nähtused kogumis määravad ära isiksuse kalduvused, eelistused, huvid, suundumused jms. (Bachmann, Maruste 2001: 271)

Hoiakute struktuuri käsitlusi on mitmeid, alustades ühekomponendilistest määratlustest ja lõpetades kolmekomponendiliste definitsioonidega. Hoiakute ühekomponendilise määratluse puhul võib hoiaku objektiks olla mõni materiaalne ese, abstraktne nähtus, idee, väide, teine inimene, enda või teiste käitumine vms. Hoiaku objekti abstraktsuse või üldistatuse aste võib olla väga erinev, näiteks võib hoiaku objektiks olla konkreetne käitumisakt, samamoodi teatud tüüpi käitumisaktide kohta käiv väide. Hoiakute suund ja intensiivsus sõltuvad sellest, kas kokkupuude hoiakuobjektiga toimub verbaalsel või mitteverbaalsel tasandil. (Kenkmann, Saarniit 2005: 84)

Kolmekomponendilise määratluse kohaselt väljenduvad hoiakud afektiivsetes, kognitiivsetes ja konatiivsetes reaktsioonides. (Kenkmann, Saarniit 2005: 84)

Hoiaku kolmeks oluliseks komponendiks on:

- afektiivne komponent - mida isik tunneb hoiakuobjekti suhtes, kas ta hindab seda positiivselt, neutraalselt või negatiivselt;
- kognitiivne komponent - tõekspidamised ja arusaamad hoiaku objektist, tema objektiivne määratlus;
- käitumuslik (konatiivne) komponent – kuidas isik tegelikult reageerib hoiakuobjektile, millised on tema toimingud selle suhtes. (Bachmann, Maruste 2001: 271)

Hoiaku kolmel komponendil on kõigil sama objekt, seega võib eeldada, et nad on omavahel seotud ning moodustavad ühtse ja suhteliselt kooskõlastatud terviku. Siiski on need kolm komponenti erinevad, sest kui nad oleksid identsed, puuduks ka vajadus neid eristada. (Michener, DeLamater 1999:131) Käitumuslik komponent sõltub afektiivsest ja kognitiivsest komponendist. Hoiak on vahepealne lüli tajutava maailma asjade, sündmuste ja mõjurite ning isiku poolt neile antud reageeringute vahel. Hoiaku komponendid võivad avalduda nii nõrgemal kui tugevamal kujul aga on kõik hoiaku kujunemisel olulised (Bachmann, Maruste 2001: 271).

Erinevalt kolmekomponendilisest määratlusest on ühekomponendilised hoiakute definitsioonid keskendunud afektiivsetele reaktsioonidele, mis viitavad hoiakute ühele põhiomadusele – hinnangulisusele (Kenkmann, Saarniit 2005: 84).

Inimeste hoiakud on kõik tihedalt seotud, teisisõnu sobivad nad üksteisega kokku, olemata üldreeglina vastuolus. Vastuolus ei ole nad põhjusel, et tulenevad põhiväärtustest. (Майерс 199:157) Arvamus sisemiste hoiakute konsistentsist toetub psühholoog Eysenck`i nii radikaal-konservatiivsele kui liberaal-konservatiivsele faktorile. Üldiselt on hoiakud konsistentsilt liberaalsed, konservatiivsed või paiknevad kuldsel keskteel. Psühholoogid on paigutanud inimese mõtete ja tunnete loogika kognitiivse konsistentsi nime alla. Kognitiivse konsistentsi mõte seisneb selles, et püütakse aktiivselt olla oma hoiakutes, uskumustes ja käitumises konsistentsed. (Michener, DeLamater 1999:134) Tuleb teha vahet hoiakute ja uskumuste vahel (erinevus seisneb emotsionaalses mõttes). Fishbein ja Ajzen väitsid 1975. aastal, et uskumused on olulisel määral võrdlemisi neutraalsed, ehk lihtsalt väited, mida peetakse tõeseiks. Aga hoiakud on hinnangulised ja näitavad, millised tunded inimesel käsitletava asja suhtes on. Hoiakute ja uskumuste vaheline erinevus seisneb emotsionaalses mõttes. Et teha vahet uskumuste ja hoiakute väidetel, tuleb pöörata tähelepanu nende kirjeldamiseks kasutatud sõnadele. Emotsioone tekitav keel, mida inimesed millegi kirjeldamisel kasutavad, on sageli nende aluseks oleva hoiaku võtmenäitajaks. On tähtis mõista, et inimese käitumisest tuletatud hoiakud ei väljenda alati isiklike uskumusi, mis ei tähenda aga, nagu oleksid uskumused tähtsusetud. Hoiakuid tuleb eristada ka väärtustest, mis on kooskõlalised isiklikud oletused, mida inimesed teevad, toestamaks oma hoiakuid. Väärtused on seotud selliste üldiste põhimõtetega nagu moraalsed õigused ja ebaõiglus või sotsiaalne soovitus. Inimese isiklikud väärtused ja põhimõtted on standarditeks, mille abil otsustada teiste ja oma käitumise

üle ja seega hoiakutega tihedasti seotud. Enamikul juhtudel võib hoiakuid pidada otseseks tuletuks inimesele omaste väärtuste kogumist. Siiski esineb ka juhtumeid, mil inimesed võtavad omaks hoiakute kogumeid, mis pole nende isiklike väärtustega kooskõlas. (Hayes 2002: 93).

Käesoleva lõputöö raames läbi viidaava uuringu eesmärgiks on välja selgitada, kas vanglaametnikud omavad Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes konservatiivseid, liberaalseid või nn vahepealseid hoiakuid. Oma tööülesandeid täites viib vanglaametnik otseselt ellu karistuspoliitikat ehk siis astub samme hoiaku objekti suhtes (hoiaku konatiivne komponent) ning tuginedes isiklikele kogemustele ja tõekspidamistele hindab objekti kas positiivselt, neutraalselt või negatiivselt (hoiaku afektiivne komponent). Uuringus osalejatele ankeetküsimustiku koostamisel eeldas autor, et vanglaametnikud omavad teadmisi karistuspoliitikast (hoiaku kognitiivne komponent). Samas ei saa antud uuringu tulemuste põhja tõestada, kas olemasolevad teadmised on õiged või valed.

1.1.1. Hoiakute kujunemine

Hoiaku kujunemise teooriad väidavad, et hoiaku kujunemises osalevad mitmesugused alusmehhanismid nagu sotsiaalne samastumine, modelleerimine ja tutvus ning enesetaju (Hayes 2002: 112).

Sotsioloogide ja sotsiaalpsühholoogide üksmeelse seisukoha järgi on hoiakud õpitud. Need omandatakse normaalse ühiskondliku elu kaudu. Hoiak kujuneb otsesel kokkupuutel objektiga. Kui vastav kogemus on positiivne, siis on seda tõenäoliselt ka kujunev hoiak. Näiteks kui inimene teeb tasuvat tööd, on edukas ja kaastöölise hulgas hinnatud, siis tekitab see temas positiivseid emotsioone. Sellisel juhul kujuneb sellel inimesel positiivne hoiak töötamise suhtes. Vastupidi on asi juhul, kui mingi objektiga seostuvad negatiivsed emotsioonid või ebameeldivad kogemused. Näiteks pidev maitsetu ja kõrbenud toidu pakkumine kooli sööklas võib kujundada õpilastes väga negatiivse hoiaku selliste toitlustuskohtade suhtes. (Michener, DeLamater 1999 :132) Mida vahetum on kokkupuude hoiaku objektiga ja mida tihedamini saab omandatud hoiak kinnitust, seda tugevamaks muutus side hoiaku objekti ja hinnangu vahel. Mida tugevam on side, seda sügavamalt kinnistub hoiak. (Майерс 1998: 161)

Siiski kujuneb vaid väike osa inimese sotsiaalsetest hoiakutest otsesel kokkupuutel objektiga. Näiteks omatakse sageli välja kujunenud hoiakut mõne etnilise või religioosse grupi suhtes, kellega pole kunagi realselt isegi mitte kohtunud. Sellised hoiakud tekivad kokkupuutel kolmandate isikutega. Mõned hoiakud võetakse üle oma vanematelt sotsialiseerumisprotsessi käigus. Uuringud näitavad, et laste hoiakud näiteks sooliste rollide või poliitika suhtes on sageli sarnased nende vanemate vastavate hoiakutega. Sõbrad on samuti üheks oluliseks teguriks hoiakute kujunemisel. Näiteks võidakse omada ajateenistuskohustuse suhtes negatiivset hoiakut põhjusel, et teised omaealised on just sellisel arvamusel. Veel üheks hoiakute kujundamise allikaks on meedia, eriti televisioon (nn vaatluslik õpe). (Michener, DeLamater 1999: 121)

1.1.2. Hoiakute funktsioonid

Hoiakutel on isiksuse jaoks olulised funktsioonid. Hoiak on motivatsiooniline nähtus, mis kuulub käitumist motiveerivate ja suunavate tegurite hulka. Hoiakul on ka kognitiivne funktsioon, sest inimene püüdleb maailmatunnetuses ennustatavuse ja korrapära poole, püüdes asjadest ja sündmustest luua kooskõlalist süsteemi. Hoiakud mõtestavad kogemusi ja annavad aluse hinnangutele. (Bachmann, Maruste 2001: 271) Maailm on liiga keeruline, et inimene sellest aru saaks. Ta koondab inimesed, objektid ja sündmused kategooriatesse, loob süsteemi, mille alusel kujunevad välja lihtsustatud (stereotüüpsed) hoiakud, mis võimaldavad indiviide kohelda teatud kategooria liikmetena. (Michener, DeLamater 1999:133) Stereotüüpideks nimetatakse teatud sotsiaalsesse gruppi kuulumise alusel tehtud omistusi inimeste omaduste ja käitumiste kohta (Realo, Schmidt, Vadi 2006:232). Stereotüpiseerimine on inimeste paigutamine mingite tunnuste põhjal teatud „kastidesse“. Nendeks tunnusteks võivad olla näiteks sugu, rahvus, juuksevärv, amet, perekonnaseis jne (Nurmoja 2002 :8).

Tuginedes isiklikele tähelepanekutele väidab käesoleva töö autor, et paljud vanglaametnikud omavad kinnipeetavate suhtes just selliseid stereotüüpseid hoiakuid.

Teatud piirides stereotüpiseerib iga inimene, sest see aitab luua teatud korda mõtetes. (Nurmoja 2002: 8). Et mõista enda ümber toimuvat, hindavad ja analüüsivad inimesed pidevalt sündmusi ja teiste käitumist. On leitud, et sedalaadi tõlgendused ei pruugi olla alati

täpsed ega vastata reaalsuses toimuvale, kuid sageli kujundatakse just nendest lähtudes oma suhtumine teistesse inimestesse ning käitatakse nende suhtes vastavalt. Keskkonnas toimuva mõtestamine, tõlgendamine ja hinnangute andmine toimub sageli skeemide alusel. Atributsiooniteooria seletab, kuidas inimesed teevad nähtuste põhjuste kohta järeldusi ehk kuidas nad kasutavad ja kombineerivad nende käsutuses olevat teavet, et toimuva põhjustest aru saada. Inimeste omaduste ja käitumise kohta tehakse sageli otsustusi grupikuuluvusel põhinevate stereotüüpide põhjal. Sotsiaalsest kategoriseerimisest ja vajadusest ümbritsevat sotsiaalset elu lihtsustada tuleneb tendents jaotada inimesed *meie-* ja *nemad-* gruppidesse. Uskumused nende gruppide kohta, millesse inimene ise kuulub, erinevad üksusest gruppide kohta, mille liikmeks inimene ei ole. *Meie*-gruppi kuuluvad inimesed on kõik oma nägu, *nemad* - gruppi kuulujad on aga kõik ühte nägu. Kuigi peaaegu igal inimesel on hulk tema ainulaadsetel kogemustel põhinevaid stereotüüpe, on paljud stereotüübid kultuuris jagatud, ühiskonnas domineerivate hoiakute ja väärtuste väljendajateks. Suur osa stereotüüpe kujunebki välja juba lapsepõlves ning seda nii meediast, koolist, vanematelt kui ka kaaslastelt saadud mõjutuste tulemusena. Kui stereotüübid on kord juba tekkinud, mõjutavad need meie taju, hinnanguid teiste inimeste kohta ja ka käitumist nende suhtes. Nii stereotüüpsete uskumuste sisu kui ka mõju tajule on palju uuritud. Näiteks on leitud, et kui stereotüüpidega kooskõlalist informatsiooni pannakse sageli tähele ja mäletatakse hästi, siis stereotüüpidega mittekooskõlalist informatsiooni ei märgata ega jäeta meelde. Samuti kaldutakse üle hindama stereotüübi ja reaalsuses toimuva sarnasust. Uurimused on näidanud, et isegi kui ollakse kokku puutunud inimestega, kes ei vasta ettekujutusele grupi tüüpilisest esindajast, ei pruugi see muuta eelarvamusi. (Realo, Schmidt, Vadi 2006: 233-235)

Hoiakul on ka ekspressiivne funktsioon –ta väljendab isiksust ja kirjeldab tema omadusi, eelkõige väärtusi. Hoiaku kohastumuslik (utilitaarne, instrumentaalne) otstarve seisneb selles, et sotsiaalselt soovitavaid ja aksepteeritavaid suhtumisi väljendades saame kasulikke reageeringuid teistelt inimestelt ning meie sobivaid hoiakuid tasustatakse. (Bachmann, Maruste 2001:272) Inimestel kujunevad positiivsed hoiakud objektide vastu, mis omavad nende jaoks kasulikku ja toetavat funktsiooni ning negatiivsed hoiakud objektide vastu, mis omavad nende jaoks takistavat või karistavat funktsiooni. See on väga lihtne ja tõhus viis objektide hindamiseks. Näiteks kui ettevõtjad teavad, et teatud erakonda kuuluvad poliitikud hääletavad alati seaduste poolt, mis on ettevõtjatele kasulikud, siis saades teada, et kellegi

näol on tegemist selle erakonna liikmega, on nende suhtumine temasse otsekohe pooldav. (Michener, DeLamater 1999:133) Kommunikatiivset funktsiooni omades aitab hoiak suhelda ja teavet vahetada. Hoiakul on ka mina – kaitse (ego – kaitse) funktsioon: hoiakud aitavad vältida eneseteadvuse ja eneseväarikuse kahjustumist või vähendavad kahjulikke mõjusid. Hoiakud kujundavad inimese maailmanägemuse, tõlgendused ja tõekspidamised kooskõlas juba väljakujunenud tõekspidamiste ja eneseteadvuse süsteemiga. (Bachmann, Maruste 2001: 272).

1.1.3. Hoiakute mõju käitumisele

Hoiaku ja käitumise vahelist seost mõjutab neli muutujat: hoiaku aktiveerimine, hoiaku tunnused, vastavus ja olukorralised piirangud. Et hoiak käitumist mõjutaks, peab hoiaku aktiveerima ja inimene peab selle järgi tegutsema. Seos on seda tugevam, kui hoiak põhineb otsesel kogemusel, on tugev ja aja jooksul stabiilne. Olukorralised piirangud võivad käitumises väljenduvaid hoiakuid kergendada või ära hoida. (Michener, DeLamater 1999: 156)

Mõnel juhul eeldatakse, et hoiakud realiseeruvad välises käitumisaktis, teisalt aga väidetakse, et hoiakud eksisteerivad vaid vaimselt ja väline käitumine tuleneb konkreetsest situatsioonist. Fazio teooria alusel on hoiakute kiire kättesaadavus mälust üheks peamiseks faktoriks, mis suurendab tõenäosust, et inimene käitub oma hoiakutele tuginedes. Hoiakud saavad käitumist mõjutada vaid juhul, kui nad on mälust kergesti kättesaadavad. Kergesti kättesaadav on hoiak, millest inimene on teadlik. Kokkupuutel objektiga, mille suhtes on inimesel olemas selline teadvustatud hoiak, saadab aju koheselt välja signaali, mis määrab ära indiviidi reageeringu. Need, kes omavad hoiaku objekti suhtes otsest kogemust, käituvad sagedamini oma hoiakutele tuginedes, sest otsese kogemusega seotud hoiak leitakse mälust kiiresti üles. (Аронсон 1998: 172)

Kuid inimeste käitumist ei mõjuta mitte ainult olemasolevad hoiakud vaid ka situatsioon, millesse nad on sattunud. Vahel võivad ühiskondlikud mõjud olla nii tugevad, et inimesed tegutsevad oma tõelistele hoiakutele vastupidiselt. (Майерс 1998:158) Peamisteks põhjusteks, miks sageli hoiakud ja tegelik käitumine kokku ei lange, ongi tegeliku elu ja sotsiaalsete suhete poolt pandud piirid, mis ei luba hoiakutel igal juhul ka käitumise tasandil avalduda.

Esiteks ei ole elusituatsioonid ühe või teise käitumise avaldumiseks enamasti ideaalsed. Teiseks ei sõltu käitumine üksnes inimese enda soovidest ja suhtumistest, vaid arvestama peab ka sellega, mida teised inimesed sobivaks peavad või millist käitumist meilt ootavad. (Bachmann, Maruste 2001: 273) Ajzeni (1991, 2001) planeeritud käitumise teooria järgi ongi vaid mõned hoiakud seostatavad prognoositava käitumisega ning kavatsusi mõjutab lisaks hoiakutele ka tajutav käitumiskontroll. Hoiakute ja käitumise vahelise seose puudumist saab põhjendada ka sotsiaalse toetuse ja võimaluste puudumisega, mis on käsitletav olude sunnina, kus inimene tahaks käituda vastavalt oma veendumustele, kuid see pole mingitel põhjustel võimalik. Siin võib olla tegemist ka kaksikmoraali mõjuga – inimesed väljendavad oma seisukohti endast parema mulje jätmiseks ühtemoodi, tegelikult aga käituvad hoopis teisiti. (Майерс1998:159)

Vanglaametnikud peavad oma tööülesandeid täites lähtuma seadusest, tagama kontrolli kinnipeetavate üle nii, et ei rikutaks kinnipeetavatele seadusest tulenevaid õigusi. Ametnikul puudub võimalus käituda vastavalt isiklikule arvamusele ja tõekspidamistele, tema tegevust mõjutab situatsioon, milles ta viibib ning seadusest tulenev käitumiskontroll. Inimesed rakendavad üksteisele vastastikku otsest sotsiaalset survet. Selle tingimusel võib suhe hoiakute ja käitumise vahel olla nõrk, seda eriti nende puhul, kelle hoiakud on valitsevate ja heakskiidetud normidega vastuolus. Olukorras, kus isiklikud hoiakud ja sotsiaalne toetus ühtivad (näiteks sõprade vaated on samad), võib hoiakute ja käitumise vaheline seos olla palju tugevam.

Üks mõjutamisega ja mõjutustele allumisega seotud nähtus on konformsus – oma veendumuste või käitumise muutmine grupi survele. See surve võib olla nii nähtav ja jälgitav kui ka mitterähtav. Grupp võib panna inimese kahtlema oma arvamuses ja seda muutma ning asju ümber hindama isegi siis, kui grupi arvamus on ilmselgelt vale. Gruppi kuuludes jäädakse kindlaks oma seisukohtadele või muudetakse neid, et olla teistega sarnane. Konformsus võib olla väline, inimene küll käitub nii nagu teised, ehkki sisemiselt pole sellega nõus. Ja konformsus võib olla ka sisemine, st et grupi mõjul inimene ka tegelikult muudab oma esialgseid tõekspidamisi. On inimesi, kes on tundlikud mulje suhtes, mida nad endast teistele jätavad ja neid nimetatakse kõrge eneseseirega inimesteks. Madal eneseseire aga näitab, et inimene ei pinguta hea mulje jätmise nimel ja see pole tema jaoks oluline (erinevus on siis nõ sotsiaalses tundlikuses). (Nurmoja 2002: 16, 6).

Käesoleva töö autor on arvamusel, et inimesed ei käitu alati oma hoiakutele vastavalt. Erinevates olukordades ja mitmesugustel põhjusel võivad nad varjata oma tegelikke hoiakuid või siis valetada oma hoiakute kohta. Käitumine oleneb suurel määral hoiaku tugevusest. Kui mingi objekti suhtes olemasolev hoiak on väga tugev, siis ilmselt öeldakse see ka välja ja käitutakse sellele vastavalt. Kindlasti on vastav käitumine seotud ka isiksuseomadustega. Käesolevas lõputöös kasutatud allikate ja oma isiklike kogemuste põhjal väidab autor, et inimesed on oma tõeliste hoiakute avaldamisel palju ausamad kui nad saavad ise sealjuures anonüümseks jääda.

On väga tugeva iseloomu ja tugevalt kinnistunud hoiakutega inimesi, kes eranditult alati igas olukorras oma hoiakutele vastavalt tegutsevad ja on inimesi, kes muretsevad rohkem oma ühiskondliku positsiooni säilitamise pärast ja on valmis oma hoiakuid mitte avaldama või neid isegi oponeerima. (Perloff 1993: 85)

1.1.4. Hoiakute mõõtmine

Käesolevas lõputöös on autor, lähtudes töö eesmärgist ja arvestades valimi suurust, kasutanud vanglaametnike hoiakute mõõtmiseks Lickerti skaalat. Sellise meetodi kasutamine võimaldab vanglaametnikel uuringus anonüümsetel osaleda ja autor eeldab, et sellest tulenevalt on nad oma hoiakute avaldamisel ausamad.

Kuna hoiakud on vaimsed seisundid, ei saa neid otseselt jälgida. Mõnikord võib eeldada inimese hoiakut tema välimuse või käitumise järgi. Siiski ei saa selle põhjal alati teha tõeseid järeldusi, sest paljud inimesed ei näita oma hoiakuid välja, ka ei ole inimeste käitumine alati kooskõlas nende tegelike hoiakutega. (Michener, DeLamater 1999: 134)

Nii psühholoogid kui ka sotsioloogid on ühisel seisukohal, et hoiakud on latentsed ja neid on võimalik mõõta hoiakuliste reaktsioonide kaudu (Kenkmann, Saarniit 2005: 84). Sotsiaalpsühholoogid on välja töötanud mitmeid eri viise, kuidas hoiakuid määrata – osa neist on otsesed, teised aga kaudsed meetodid. Otseste meetmete hulka kuulub küsimuse esitamine ning vastuse salvestamine, kaudsete meetmete hulka kuulub avaliku käitumise jälgimine. Viimane meetod on kasulik juhul kui eeldatakse, et otsesele küsimusele antav vastus ei pruugi olla tõene. (Michener, DeLamater 1999: 134)

Hoiakute mõõtmiseks on loodud rida vahendeid, mille hulka kuuluvad Lickerti skaala, semantiline diferentsiaal, sotsiomeetria, Bogarduse sotsiaalse distantssi skaala ja intervjuude analüüs (Hayes 2002: 112). Kõige levinumaks on teatud hinnanguskaalade kasutamine. Hinnatavale nähtusele tuleb anda teatud mõtteline väärtus punktides või siis asetada hinnatav nähtus (sündmus, isik, erakond, taies) mõtteliselt teatud väärtusega skaalavahemikku. On võimalik ka ette anda hinnangulised väited ning paluda inimestel hinnata, kas ta nõustub selle väitega või mitte. See on tüüpiline võtte nn Lickerti skaala kasutamisel. (Bachmann, Maruste 2001: 273) Lickerti skaalat peetakse üheks kõige usaldusväärsemaks meetodiks hoiakute mõõtmisel. See koosneb reast väidetest, millest igahüega kaasneb viiepunktiline skaala, mis ulatub hinnangust „väga nõus“ läbi keskpunkti „ei tea“ kuni väiteni „pole üldse nõus“ skaala teises osas. (Hayes 2002: 273) Tüüpiliselt on Likerti skaalal ära toodud vähemalt neli väidet, neist kaks on positiivsed ja kaks negatiivsed (Michener, DeLamater 1999: 147). Lickerti skaalal saab määratleda ainult katseisiku reaktsiooni üht mõõdet hoiaku suhtes – kas ta nõustub või ei nõustu antud väitega, skaala võib anda ka teatud osutuse nii hoiaku tugevuse kui ka tema sisu kohta. Sellest lähtudes on Lickerti skaala olnud kasulikuks vahendiks paljudes hoiakute uuringutes. (Hayes 2002: 110)

1.2. Karistuspoliitika

Karistuspoliitika määrab, milliseid kuritegevuse vastase võitluse eesmärke, milliste karistusvahenditega, mil viisil saavutada (Traat 2008). Kuritegevuse kontrolli poliitikat saab vaadelda laiemas sotsiaalses kontekstis, sest selle kaudu kaitstakse ühiskonna põhiväärtusi. Suunatuna otseselt kriminaalsele käitumisele, taastoodetakse kuritegevust kontrollides ka kindlat sotsiaalset ja kultuurilist keskkonda ning luuakse sotsiaalset kapitali (hukkamõist, karistus kui reaktsioon üldaksepteeritud normide rikkumisele, kuriteoga tekitatud kahju heastamine). Kuritegevuse kontrolli praktika on lahutamatu seotud konkreetse maa ajaloolise arenguga. See põhjendab, miks kurjategijate karistamise põhimõtted ja meetodid sama kultuuriareaali ühtedes riikides erinevad oluliselt teistes kasutatavatest. Erinevuste avaldusvormideks on suhtumine surmanuhtlusse, vanglakaristustesse jms, mis koos ühiskonna arenemisega (näiteks totalitarismi-demokraatia dimensioonis) teevad läbi kindlasuunalisi muutusi. Pole juhuslik, et surmanuhtlus, mis oli kaotatud paljudes Euroopa riikides juba XX sajandi alguses, taastati osades riikides koos autoritaarsete režiimide võimuletulekuga kahe maailmasõja vahelisel perioodil. (Saar 2001)

Tuleb arvestada, et ühiskonna kui terviku ja iga üksikisiku turvalisust ei loo mitte karmid karistused, vaid meetmed, mis on suunatud õigusrikkumiste ärahoidmisele ja toime pandud kuritegude tulemuslikule avastamisele. Kriminaalpoliitika arengusuundadega aastani 2010 on määratud kriminaalpoliitika ühtsed põhimõtted ja pikaajalised eesmärgid, mida peavad avaliku võimu kandjad arvestama oma tegevuse kavandamisel. Põhiprioriteediks on süütegude ennetamine, mis on üldjuhul tulemuslikum kui tegelemine süütegude tagajärgedega (RT I 2003, 67, 457)

Vangistus ja arest kujutavad endast rangemaid karistusliike, kuivõrd nende olemusse kuulub olulise õigushüve, nimelt vabaduse kahjustamine. Vabadusekaotusliku karistuse korral algab karistuse täitmine kohtuotsuse jõustumisega ning lõpeb vabadusekaotuse reaalse algusega (süüdimõistetute saabumisega kinnipidamisasutusse). Vabadusekaotuse täideviimine kujutab aga endast selle karistuse statsionaarset elluviimist selleks eraldi loodud asutuses. Seega algab vabadusekaotuse täideviimine süüdimõistetute vastuvõtmisega kinnipidamisasutusse ning lõpeb tema vabastamisega. Vabadusekaotuse kohaldamisel peetakse silmas põhimõtet *ultima ratio* –

seada kohaldamiseks ainult äärmisel juhul, sest kunagi ei saa välistada selle negatiivsete mõjude ilmnemist. Kuid *ultima ratio* põhimõtte rakendamine ei ole vabadusekaotuse negatiivsete mõjude minimeerimiseks piisav. Seetõttu on välja kujunenud radikaalsem variant – vabadusekaotuse alternatiivid. Alternatiivide eesmärk on minimeerida vangistuse reaalselt kohaldamist, sest vabadusekaotuse negatiivsed küljed kaaluvad üles selle positiivsed küljed. Karistamise aluseks on isiku süü. Süü suurus tehakse kindlaks kergendavate ja raskendavate asjaolude alusel. Pärast seda arvestatakse eri- ja üldpreventsiooni. (Ginter, Kruusamäe, Sootak 2004: 16, 26, 17 -18, 20)

1.2.1. Karistuse põhjendatus ehk õigustatus

Karistusvõimu sisu küsimus kujutab endast karistuse põhjendatuse ehk õigustatuse küsimust (Sootak 2003: 141).

Karistuse põhjendatuse argumendid on:

- riigipoliitiline – on vajalik õiguskorra kui inimeste sotsiaalse kooselu püsimiseks. Riigivõim lakkaks olemast, kui ta ei suudaks rasketele õigusrikkumistele oma sunnijõuga reageerida. Selline reageerimine näitab, et ühiselunormidena ei kehti mitte ainult moraal, vaid ka õigus. Õigusliku sunni väljendusena kuulub karistus iga õiguskorra juurde;
- sotsiaalpsühholoogiline – riik peab vastutama ka selle eest, et rahuldada ühiskonna arusaamu õiglusest, ehk lisaks kavandatavate õigusrikkumiste ärahoidmisele ja toimepandavate tõrjumisele, reageerima ka juba toimepandud rikkumistele. Kui riik ei sekkuks, tuleks selle asemele eraviisiline karistusõigus või omakohus. Sellise olukorra vältimiseks rakendatav riiklik karistus on õigustatud *sotsiaalpsühholoogiliselt*;
- individuaalne – tuleneb süüdlasest, kes inimese kõlbelisest olemusest tingituna vajab võimalust oma süüd lunastada. Riik peab andma selliseks autonoomseks kõlbeliseks sammuks igähele võimaluse, olenemata konkreetse süüdlase soovist või võimest eetilisel puhastuda. See on riigi karistusõiguse *individuaaleetiline* aspekt. (Sootak 2003: 141-142)

Karistuse õigustatus näitab eelkõige karistusvõimu sisu ning põhjendab riigi karistusvõimu üksnes üldiselt. Riigi karistusvõimu konkreetne põhistus võib aga olla väga erinev. Nimetatud erinevusi karistusvõimu põhjendamisel nimetataksegi karistusteooriateks. Karistusteooriad näitavad, kuidas erinevad õigusfilosoofilised koolkonnad põhjendavad karistusvõimu / karistuse õigustatust. Konkreetsetes riigis rakendatav karistus sõltub eelkõige seal kasutatavast karistusteooriast. (Ginter, Laos, Sootak 2002: 15, 17-18)

1.2.2. Relatiivsed karistusteooriad

Mõiste *relatiivne* tuleneb ladina tegusõnast *referre* (*millelegi viitama, tuginema*). Seega peab riiklikul karistamisel olema teatav riiklikest eesmärkidest tulenev ülesanne. Relatiivsed teooriad lähtuvad ühiskonna reaalsestest huvidest ja vajadustest. Karistus ei saa olla eesmärk iseenesest, vaid ta peab püüdma karistatavaid tegusid edaspidi ära hoida. Relatiivsete teooriate maailmavaateline alus tuleneb valgustusideedest ning positivistlikust maailmapildist, mille järgi inimese käitumine on determineeritud ja empiiriliselt seletatav, inimene ise aga kasvatatav ja mõjutatav. (Sootak 2003: 151)

Süütegusid ärahoidva karistuse idee ulatub tagasi antiikaega. Põhimõttest *punitur, sed ne peccatur* lähtusid ka loomuõiguslased ja valgustusfilosoofid (H. Grotius, S. Pufendorf, C. Montesquieu jt). Samadele kriminaalpoliitikalistele alustele tugines ka J. Benthami utilitaristlik eetika (*greatest happiness principle*), C. Beccaria, K. Grolmani ja C. Stübeli seisukohad, aga ka A. Feuerbachi karistusõigusfilosoofia, millest alates saab rääkida juba mitte lihtsalt karistuse ärahoidvast ehk preventiivsest eesmärgist, vaid ühest konkreetsest preventsiionimudelist - üldpreventsiionist. Valgustusideedest lähtuv teine preventsiionivariant – eripreventsiion – jäi XIX sajandi algul tasumisidee ja üldpreventsiiooni varju ning jõudis haripunkti alles Itaalia positivismi ja Saksa sotsioloogilise karistusõiguse hiilgeaegadel XIX sajandi lõpul. (Sootak 2003: 151)

1.1.1.1. Üldpreventsioon

Teooria nimi tuleneb asjaolust, et üldpreventsioonist lähtuvalt peab karistus mõjuma *üldiselt*. See karistusteooria rõhutab, et riigi ülesanne ei ole korraldada ühiskonna kõlbelist elu, seega ei saa riiklik karistusteooria lähtuda õigluse ja õiglase kättemaksu ideest. Riik peab tagama inimeste kooselu mitte kõlbeliste, vaid õiguse seaduste järgi. Sisuliselt tähendab üldpreventsioon karistusega ähvardamist, mis hoiab kõikuvat elementi eemale kuritegude toimepanemisest. (Ginter, Laos, Sootak 2002:21)

Üldpreventiivse teooria töötas välja Anselm Feuerbach. Tema arvates toimib üldpreventsioon psühholoogilise sunni abil. Isikule avaldab mõju terve hulk motiive, millest osa räägib kuriteo poolt ja osa vastu. Ühel poolel on kuriteole õhutavad motiivid (kättemaks, viha, ahnus või häda), teisel pool on pärssivad motiivid (sünnipärane vastumeelsus igasuguse vägivalla ees või kasvatusena omandatud kalduvus oma kirgi alla suruda). Otsus kujutab endast sel juhul niisuguses motiivide kogumis sisalduvate tõukejõudude koosmõju tulemust. Psühholoogilise sunni teooria kohaselt peab kriminaalõigus kuritegude ärahoidmiseks avaldama mõju sellele veel mitte kuriteo kasuks otsustanud isiku motiivide kogumile. Karistusähvarduse kehtestamisega antakse isikule täiendav vastumotiiv ja loodetakse, et ta loobub kuriteost teda ähvardava karistuse mõjul. (Ginter, Laos, Sootak 2002: 20 -21)

Karistusähvardusel põhinev ehk negatiivne üldpreventsioon lähtub eeldusest, et valitseb seos ühelt poolt kuritegeliku käitumise ning teiselt poolt riiklikus karistusõiguses sisalduva karistuse tõenäosuse ja raskuse vahel. Üldpreventsiooni käsitlemine psühholoogilise surve kontseptsioonina vastas ja vastab ka praegu paljudele karistusõiguse põhialustele. Nimelt välistab ta karistuse vajalikkuse põhjendamisega kohtualuse muutmise karistusõiguslikuks objektiks ja väldib seega teravat vastuolu absoluutsete karistusteooriatega. Teiseks annab üldpreventsioon siiski reaalse karistusõigusliku aluse rääkida kuritegusid ärahoidvast toimest, vähemalt eeldades sellist toimet kasvõi argiteadvuse tasandil. Ka välditakse mittevajalike karistuste kohaldamist, sest karistust kohaldatakse karistusähvarduse toetamiseks. Ning neljandaks on karistus rangelt seotud seadusega, kuivõrd potentsiaalsele normirikkujale kirjeldatakse enne tegu konkreetse teo eest ettenähtud konkreetset karistust. (Sootak 2003: 154)

1.1.1.2. Eripreventsioon

Eripreventsiooni kohaselt on karistuse eesmärk konkreetse õigusrikkuja selline mõjutamine, et hoida teda ära uute õigusrikkumiste toimepanemiselt. Eripreveniivsed teooriad pääsesid maksvusele eelkõige tänu kriminaalõiguse sotsioloogilise koolkonna mõjudele, eelkõige Franz Liszti töödes, kes oma Marburgi programmis määratles riigi ülesanded kuritegevuse vältimise valdkonnas. Riigi ülesanne on kuritegevuse vältimine. Kõige paremini saab kuritegusid vältida üksikkurjategijate mõjutamisega. (Ginter, Laos, Sootak 2002: 19)

Kui kurjategija mõjutamisega tahetakse süütegusid vältida, siis eeldab see, et on vaja teada, mis põhjustel isik süüteo toime pani ja millised riiklikud vahendid tulevaste süütegude vältimiseks sobivad. (Sootak 2003: 156)

Liszti järgi on eripreventsioon eelkõige üksikkurjategija mõjutamine ning sellel karistusteoorial on kolmesugune sisu:

- üldsuse kaitsmine seeläbi, et kurjategija isoleeritakse (kindlustamine);
 - kurjategija taunimine talle karistuse kohaldamisega (hirmutamine);
 - kurjategija selline mõjutamine, et ta uusi kuritegusid toime ei paneks (kasvatamine).
- (Ginter, Laos, Sootak 2002: 19)

Konkreetsete preventiivsete eesmärkide saavutamine sõltub kurjategija tüübist. Hirmutamisele või kasvatamisele mittealluvad harjumuskurjategijad tuleb kahjustada ning ühiskonda sel teel kindlustada. Kui harjumiskurjategija on parandatav, tuleb teda pikaajaliselt ja intensiivselt mõjutada. Juhusekurjategijale piisab lühikesest ja mõjusast hirmutamisest. (Sootak 2003: 157)

Eripreveniivset karistusteooriat võib jagada positiivseks ja negatiivseks. Esimesel juhul on karistus suunatud süüdlase parandamisele, tema tagasitoomisele ühiskonda. Negatiivne eripreventsioon seisneb kurjategija kahjutustamises või tema hirmutamises. (Sootak 2003: 157)

2. UURING JA ANALÜÜS

2.1. Uuringu meetod

Antud uurimuse põhieesmärgiks on välja selgitada, milliseid on vanglaametnike hoiakud Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes. Lisaeesmärgina püüab autor leida vastust küsimusele, kas erialase hariduse omandamine mõjutab vanglaametnike vastavate hoiakute kujunemist. Uurimuse üldeesmärgist lähtudes püstitas autor hüpoteesi:

- erialase kõrgharidusega vanglaametnikud omavad Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes liberaalsemaid hoiakuid kui need vanglaametnikud, kellel vastav haridus puudub.

Uuringu meetoodika koostamisel arvestas autor, et saadavad tulemused vastaksid järgmistele kriteeriumitele:

- võimaldaksid saada ülevaate vanglaametnike hoiakutest karistuspoliitika suhtes;
- võimaldaksid välja selgitada tegurid, mis mõjutavad vastavate hoiakute kujunemist.

Uuringu läbiviimiseks pidas autor kõige sobivamaks kasutada ankeetküsitlust, sest leidis, et kogutavate andmete põhjal usaldusväärsete järelduste tegemiseks on vajalik võimalikult suur uuringus osalejate arv.

Kõik ankeedid koostati eestikeelsed, sest lähtudes kehtivast keeleseadusest ei pidanud autor vajalikuks vene keelt emakeelena kõnelevate vanglaametnike jaoks küsimustiku vene keelde tõlkimist.

Ankeet jaguneb 3 osaks ja koosneb 41 küsimusest:

- sissejuhatus – sisaldab pöördumist uuringus osalejate poole (selgitatakse, kes on uurija, mis on uuringu eesmärk, keda küsitletakse ja milleks saadud andmeid kasutatakse);
- põhiosa – koosneb 35 –st küsimusest. Küsimused 1 kuni / ja 30 on esitatud väidetena, vastajatel palutakse 4 –pallilisel Lickerti skaalal märkida autori poolt toodud väite järgi sobiv number (4 –täiesti nõus, 3 –pigem nõus, 2 –ei ole nõus, 1 –üldse ei ole nõus). Lisaks pakutakse vastajatele võimalust soovi korral väidet või enda poolt väitele antud

hinnangut kommenteerida. Küsimustele 31 kuni / ja 35 saab vastuseid anda *jah/ ei* vormis, lisaks palutakse vastajatel selgitada, miks nad on just sellisel arvamusel.

- demograafiline osa – sisaldab 6 küsimust vastanute isiklike andmete kohta.

Ankeedi põhiosa küsimustiku koostamisel tegi autor järgmise teemade alajaotuse:

- küsimusimuste 1 kuni / ja 31 abil uuritakse, millised on vanglaametnike hoiakud Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes;
- küsimuse 32 abil uuritakse, kas olemasolevad hoiakud mõjutavad vanglaametnike käitumist tööülesannete täitmisel;
- küsimustega 33 kuni / ja 35 selgitatakse, millised tegurid mõjutavad vastavate hoiakute kujunemist.

Ankeedis sisalduvate küsimuste valikul lähtus autor lõputöös püstitatud ülesannetest ja hüpoteesidest.

Vastajad pidid hindama väiteid ja vastama esitatud küsimustele lähtudes isiklikest teadmistest, tõekspidamistest ja käitumisviisidest. Küsimustiku täitmine oli vabatahtlik ja anonüümne.

Kvantitatiivsete andmete kogumiseks koostatud küsimustiku alusel koguti andmeid 2008. aasta detsembrist 2009. aasta veebruarini.

Paber kandjal ankeedid (kokku 137) saadeti kontaktisikute vahendusel kõikidesse Eesti vanglatesse. Lisaks jagas autor 35 ankeeti Sisekaitseakadeemias vanglaametniku eriala ja korrektsiooni eriala (nii päevases - kui kaugõppes) omandavatele isikutele, kes samaaegselt ametialase hariduse omandamisega töötasid vanglasüsteemis. Uurimuse käigus läbi viidud ankeetküsitlusele vastas 160 vanglaametnikku viiest erinevast vanglast (Tallinn, Murru, Harku, Tartu, Viru). Ankeedi täitmine võttis keskmiselt aega 15 minutit. 7 vanglaametnikku keeldusid uurimuses osalemast, põhjustena toodi ära suurt töökoormust, ajapuudust ning mitmete teiste uurimuste samaaegset läbiviimist vanglates. Andmete sisestamise etapil jäeti pooliku täitmise tõttu kõrvale veel 2 ankeeti ja 3 ankeeti, mis olid küll vanglaametnike poolt täitmiseks vastu võetud aga tagastati siiski täitmata kujul.

Lõpliku valimi (N=160) moodustasid eesti ja vene rahvusest vanglaametnikud, kes töötasid Eesti vanglate sisevalveteenistuses II klassi valvuri, I klassi valvuri või II klassi

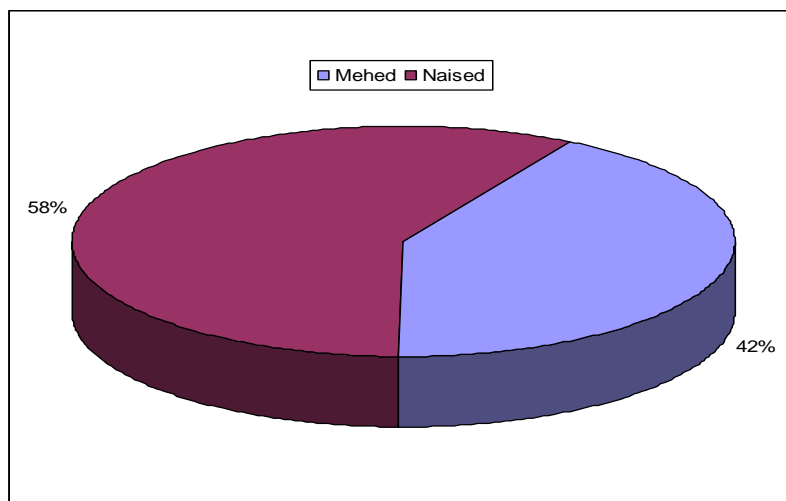
vanglainspektori ametikohtadel, nõustusid vastama ankeedis esitatud küsimustele ja täidetud ankeedi tagastama. Antud uurimuses loetakse erialast haridust omavate vanglaametnike hulka ka need, kes ankeetküsitluse läbiviimise ajal omandasid Sisekaitseakadeemias vanglaametniku eriala või 3. kursusel korrektsiooni eriala. Valimist jäid välja I klassi vanglainspektori ja vangla peainspektori ametikohtadel töötavad vanglaametnikud ja vanglate välisvalves töötavad vanglaametnikud. Sellist valikut valimi kavandamisel põhjendab autor asjaoluga, et valimist välja jäänud vanglaametnikud ei puutu oma tööülesandeid täites igapäevaselt kinnipeetavatega kokku (või puutuvad kokku minimaalselt). Käesoleva töö autor arvab, et nende vanglaametnike kaasamine küsitlusse oleks võib-olla mingil määral muutnud uuringu tulemusi, kuid selle väite kinnitamiseks oleks vajalik eraldi uuringu läbiviimine.

Andmete analüüsimisel on kasutatud Microsoft Excelit.

2.2. Valimi kirjeldus

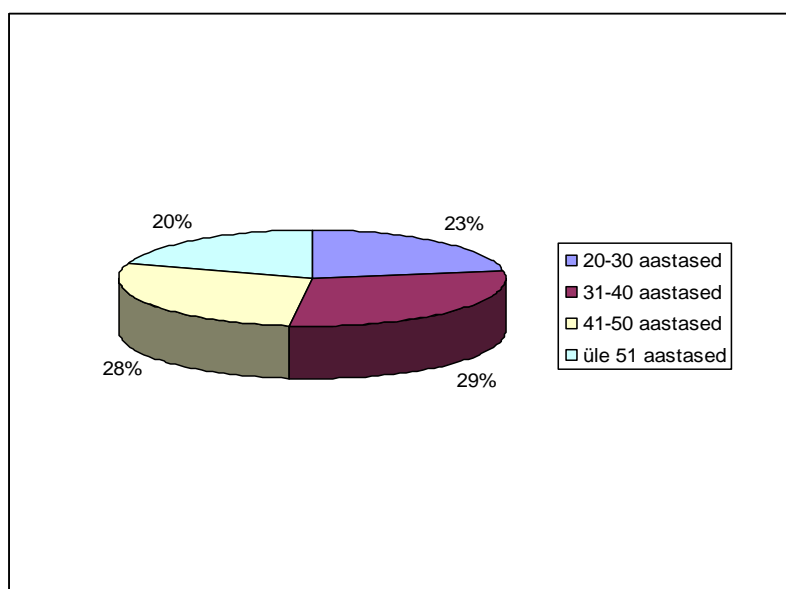
Uuringus osales 160 vanglaametnikku, neist 67 (42%) olid mees- ja 93 (58%) naissoost.

Ülevaate vastajate soolisest jaotuvusest annab alljärgnev joonis.

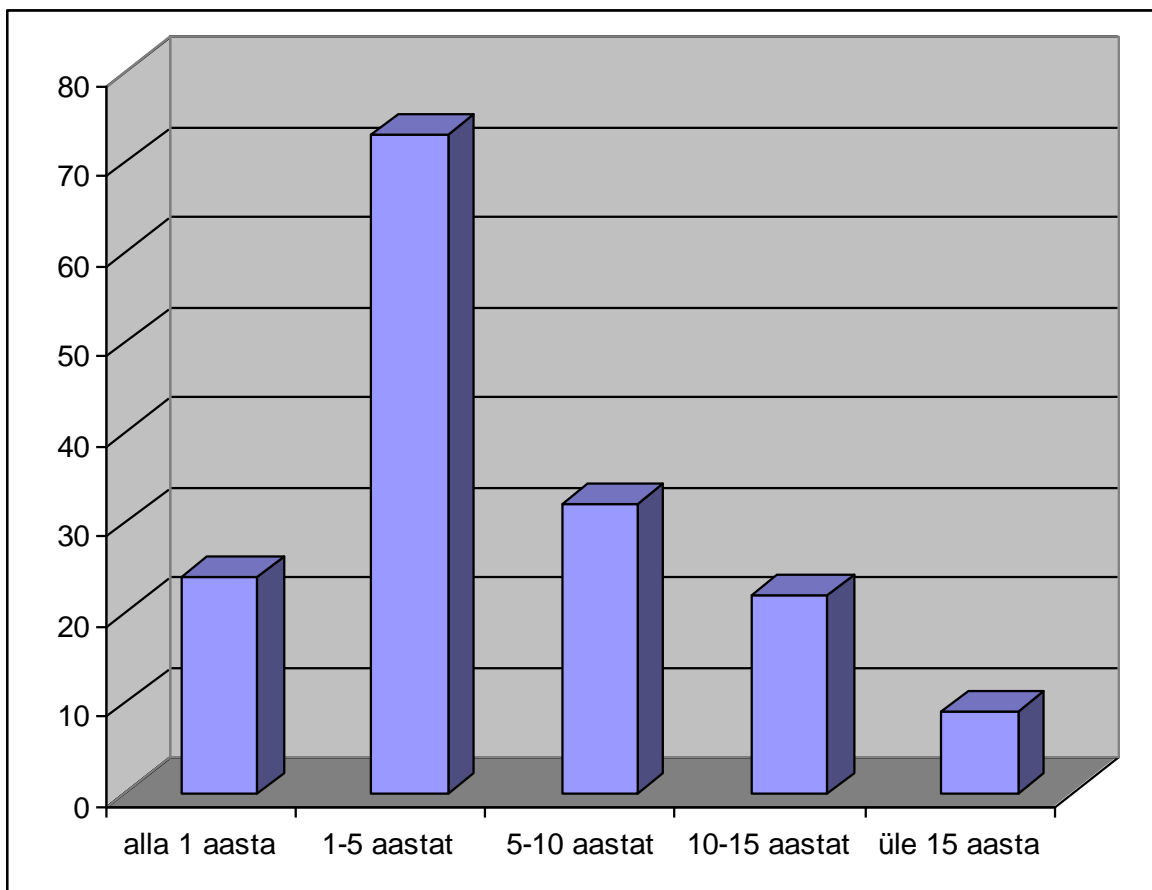
Joonis1. Uuringus osalenute sooline jaotuvus

36 (23%) vastanutest olid vanuses 20–30 eluaastat, 47 (29%) olid vanuses 31-40 eluaastat, 45 (28%) vanuses 41–50 aastat ja 32 (20%) vanemad kui 51 eluaastat (alla 20 aasta vanuseid isikuid küsitluses ei osalenud, kõige vanem osaleja oli 58 aastane). Ülevaadet vastajate vanuselisest jaotuvusest võimaldab jälgida alljärgnev joonis.

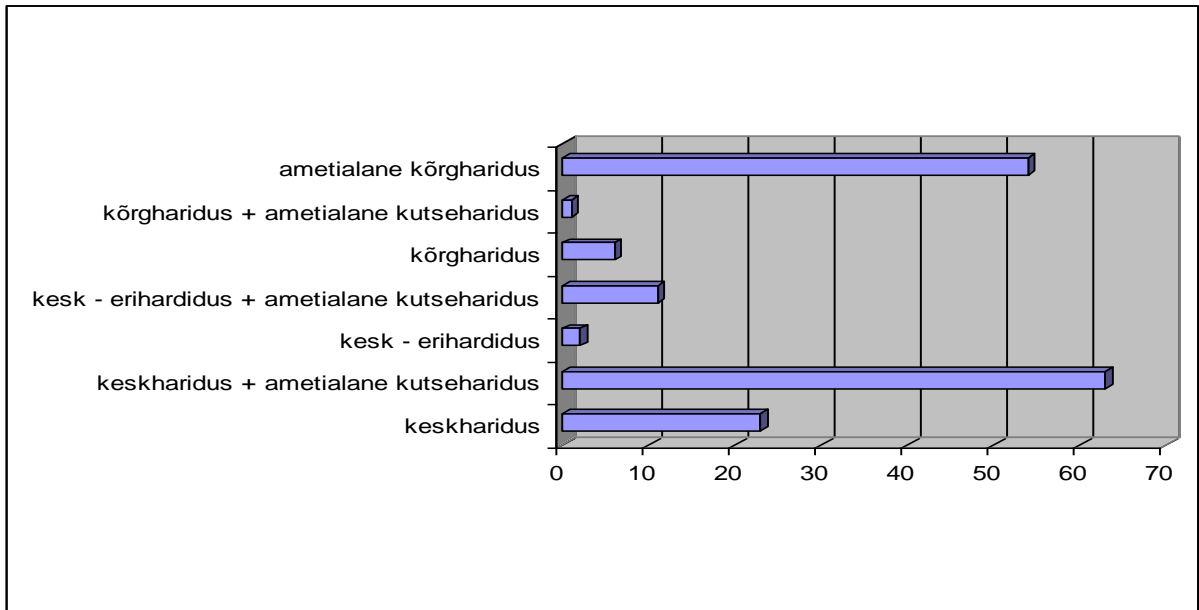
Joonis2. Uuringus osalenute vanuseline jaotuvus

24 (15%) respondenti olid vanglateenistuses töötanud alla 1 aasta, 73 (45%) 1 – 5 aastat, 32 (20%) 5 – 10 aastat, 22 (14%) 10 – 15 aastat ja 9 (6%) üle 15 aasta. Vastajate jaotus tööstaaži alusel on näha järgneval joonisel.

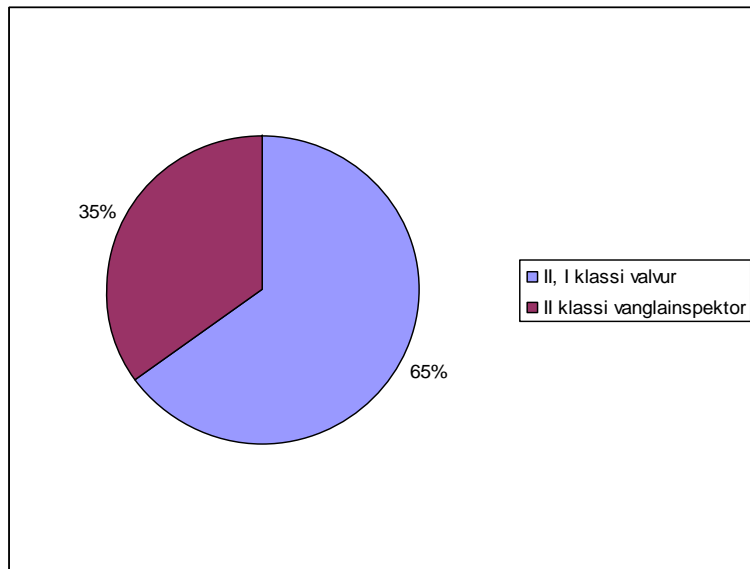
Joonis 3. Uuringus osalenute jaotuvus vanglateenistuses töötatud aastate põhjal

23 (14%) uuringus osalenud vanglaametnikku omasid keskharidust (nendest 8 märkis ankeedis, et on läbinud vanglaametniku baasõppe), 63 (40%) olid keskharidusele lisaks omandanud (omandasid) vanglaametniku eriala, 2 (1%) respondenti omasid kesk – eriharidust, 11 (7%) kesk –eriharidust ja vanglaametniku eriala, 6 (4%) vanglaametnikku omasid kõrgharidust, 1 (1%) lisaks kõrgharidusele ka vanglaametniku eriala ja 54 (33%) omas (omandas) ametialast kõrgharidust. Vastajate jaotuvusest omandatud hariduse põhjal annab ülevaate järgnev joonis.

Joonis 4. Uuringus osalenute jaotuvus omandatud hariduse põhjal

104 (65%) uuringus osalenud respondentidest töötas vanglasüsteemis I või II klassi valvurina ja 56 (35%) II klassi vanglainspektorina. Uuringus osalenute jaotuvus ametiastmete alusel on välja toodud alljärgneval joonisel.

Joonis 5. Uuringus osalenute jaotuvus ametiastmete alusel

2.3. Uuringu tulemused

Uurimuse põhieesmärgi saavutamiseks ja hüpoteesi kontrollimiseks koostas autor respondentidele ankeedis küsimused 1 kuni / ja 31.

Ülevaate vastajate suhtumisest karistuspoliitikasse annab alljärgnev tabel 1.

Tabel 1. Vastajate suhtumine karistuspoliitikasse

Väide	„täiesti nõus“ või „pigem nõus“	%	„ei ole nõus“ või „üldse ei ole nõus“	%
Eesti Vabariigi karistuspoliitika on liiga leebe	129	76	31	24
Kohtute poolt mõistetud karistused vastavad minu arvates alati kuriteo raskusastmele	67	42	93	58
Eestis tuleks vähendada vangide arvu	107	67	53	33
Eestis on liiga palju vange	118	74	42	26
Karmimatel karistustel on kuritegevusele piiratud mõju	134	84	26	16
Kes on juba seadust rikkunud, seda tuleb karistada karmilt	127	76	33	24
Eestis tuleks taastada kriminaalkaristusena surmanuhtlus	83	52	77	48
Surmanuhtluse taastamine aitaks vähendada raskete kuritegude arvu	69	43	91	57
Inimene, kes on teadlikult ja tahtlikult toime pannud mõrva, tuleks elu lõpuni ühiskonnast isoleerida	97	61	63	39
Iga seaduserikkuja peab saama vanglakaristuse	36	23	134	77
Eesti Vabariigi karistuspoliitika on liiga karm	2	1	158	99
Enamus kinnipeetavaid jätkab vanglast vabanedes uute kuritegude toime panemist	139	85	21	15
Vähemoluliste kuritegude eest süüdimõistetutele tuleks vangistuse asemel määrata asenduskaristus	147	92	13	8

Alternatiivkaristuste laialdasem kasutamine aitab vähendada retsidiivsuse taset	102	64	58	36
Eesti Vabariigi karistuspoliitika on õiglane	29	18	131	82
Kergemate kuritegude eest süüdimõistetud tuleks ennetähtaegselt vabastada	109	68	51	32
Kinnipeetavad peavadki oma karistusajal kannatama	53	33	107	67
Vanglas tuleb kinnipeetavat iga väiksemagi eksimuse eest karistada	36	23	124	77
Kinnipeetavatele on antud liiga suured õigused	160	100	0	0
Vanglakaristus peabki olema au ja inimväärikust alandav	4	3	156	97
Vastutustundetu kihutamine, joores sõit ja liikluseeskirjade järjekindel eiramine peavad olema ühiskonnas niisama taunitud kui mõrv ja röövimine	45	28	115	72
Raskemate liikluskuritegude eest kohaldatav kriminaalkaristus ohjeldab liikluseeskirjade rikkujaid	68	43	92	57

Käesoleva töö autor pakkus respondentidele ankeedis võimalust soovi korral väidet või nende poolt väitele antud hinnangut kommenteerida. 62 uuringus osalenud vanglaametnikku kasutas seda võimalust väite puhul, et „kinnipeetavatele on antud liiga suured õigused“. Järgnevalt on välja toodud antud väitele lisatud kommentaarid:

- *Eesti Vabariik = pättide paradiis;*
- *pätil on õigused aga ametnikul on kohustused;*
- *seadus tuleb ümber teha, kinnipeetavatel tuleb vaide esitamise õigus ära võtta (37-l korral, erinevas sõnastuses);*
- *kui nii edasi läheb, siis varsti hakkame käima kinnipeetavatele öösiti tekke peale panemas;*
- *meie seadused kaitsevad ainult kurjategijaid (18-l korral, erinevas sõnastuses);*
- *olen nagu klienditeenindaja, ikka topsiga ette ja klaasiga taha;*
- *mida inimõigused, mina olen ka inimene, mis siis, et pole seadust rikkunud. Löö teine mees maha, saad inimeseks ja saad õigused ja kolm korda päevas riigi kulul süüa. No tore EV küll meil;*

- *vangivalvur ei ole inimene, vangivalvur elab selleks, et mõrtsukal oleks vanglas hea olla ;*
- *aga kus minu õigused on, Eesti Vabariigis saab endale õigused ainult kirvega lahmides.*

4 uuringus osalenud vanglaametnikku lisasid oma kommentaari väitele, et „Eestis tuleks taastada kriminaalkaristusena surmanuhtlus“. Antud väitele lisatud kommentaarid on järgmised :

- *eluaegsete vangide ülalpidamine on Eesti riigi jaoks liigne luksus;*
- *ühe paadunud retsi surma mõistmine päästaks ilmselt mitme inimese elu;*
- *surmanuhtlus tuleks taastada võimalikult ruttu (2-1 korral).*

1 respondent lisas omapoolse kommentaari väitele, et „enamus kinnipeetavaid jätkab vanglast vabanedes uute kuritegude toime panemist“. Lisatud kommentaar on järgmine:

- *mõnest saab korralik inimene, mõnest mitte. Kõik sõltub ikka konkreetsest inimesest.*

Ülejäänud väidetele uuringus osalenud vanglaametnikud kommentaare ei lisanud.

Küsimusele „ kas Eesti peaks üle võtma euroopaliku liberaalse karistuspoliitika“ ,vastas eitavalt 99 % uuringus osalenud vanglaametnikest.

Põhjendusena, miks vastaja just nii arvab, toodi välja:

- *kuritegevuse hetkeolukorda (45-1 korral);*
- *sotsiaalsete probleemide olemasolu (27-1 korral),*
- *mitte –eestlaste kõrget kuritegevuse taset (23-1 korral);*
- *madalat elatustaset (9-1 korral);*
- *kasvavat tööpuudust (7-1 korral);*
- *muud põhjused (21-1 korral).*

16% eitaval seisukohal olevatest respondentidest oma arvamust ei põhjendanud.

Uuringus osalenud vanglaametnikest 1% (ehk 2 respondenti) oli arvamusel, et Eesti peaks üle võtma euroopaliku liberaalse karistuspoliitika. Nendest 1 tõi oma seisukoha põhjendusena välja, et „ *liberaalsele karistuspoliitikale üleminek peaks toimuma pikema aja vältel, sest*

lühema ajaga ei ole võimalik muudatusi saavutada“. Teine pooldaval seisukohal olev respondent põhjendust ei lisanud.

Et välja selgitada, kas olemasolevad hoiakud võivad mõjutada vanglaametnike käitumist tööülesannete täitmisel, koostas autor respondentidele ankeedis küsimuse 32.

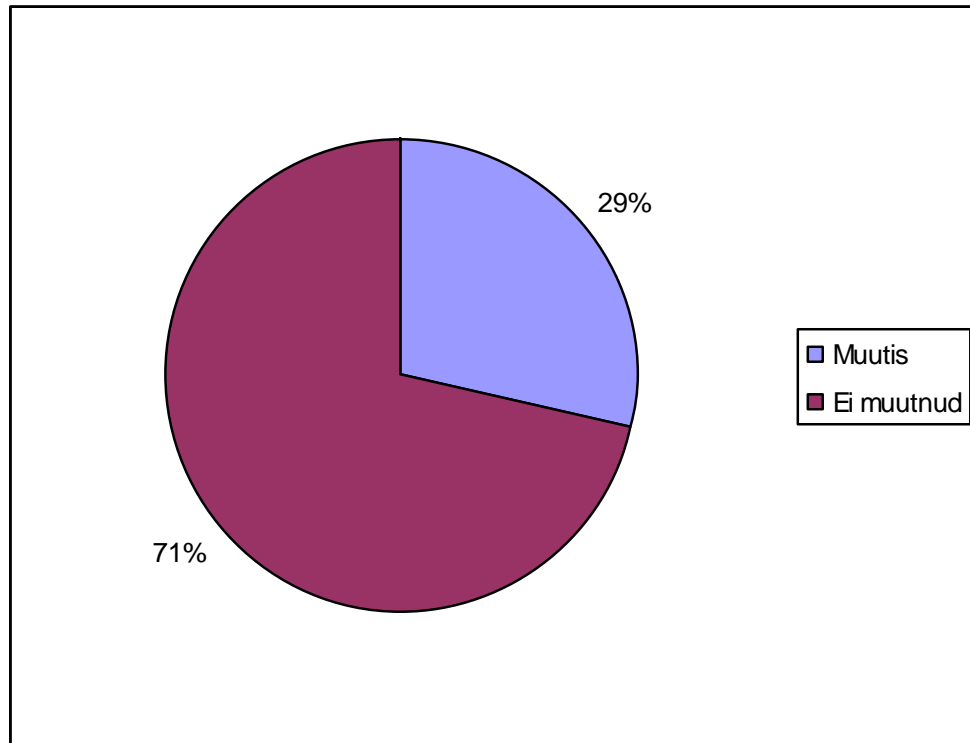
Küsimusele „ kui kohus on mõistnud kinnipeetavale karistuse, mis Teie arust on liiga leebe ja ei vasta tema poolt sooritatud kuriteo raskusastmele, siis kas see on mõjutanud töökohustuste täitmisel Teie käitumist selle kinnipeetava suhtes“, vastas jaatavalt 20% uuringus osalenud vanglaametnikest.

Käesoleva uurimuse lisaeesmärgiks oli välja selgitada, kas erialase hariduse omandamine mõjutab vanglaametnike hoiakute kujunemist karistuspoliitika suhtes. Selle eesmärgi saavutamiseks koostas autor respondentidele ankeedis küsimuse 34.

Küsimusele „ kas erialase hariduse omandamine muutis Teie suhtumist Eesti Vabariigi karistuspoliitikasse“, vastas jaatavalt 37 ehk 29% uuringus osalenud erialase haridusega vanglaametnikest. Neist 68% oli enne vastava hariduse omandamist arvamusel, et karistuspoliitika on liiga leebe, pärast erialase hariduse omandamist peavad neist 65% karistuspoliitikat õiglaseks ja 3% on arvamusel, et karistuspoliitika on liiga karm.

37-st uuringus osalenud erialase haridusega vanglaametnikest 12 ehk 32% olid enne erialase hariduse omandamist arvamusel, et karistuspoliitika on õiglane. Pärast vastava hariduse omandamist on neist 92% arvamusel, et karistuspoliitika on liiga leebe ja 8% peab nüüd karistusi liiga karmideks.

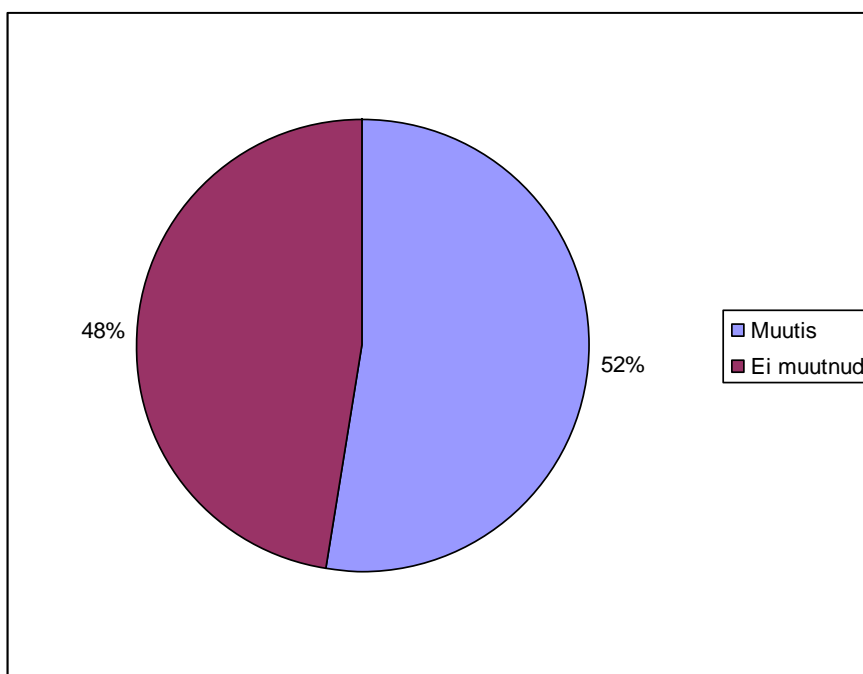
92 ehk 71% uuringus osalenud ning erialast haridust omavatest vanglaametnikest väitsid, et vastava hariduse omandamine ei muutnud nende arvamust karistuspoliitikast. Neist 95% pidas enne erialase hariduse omandamist karistuspoliitikat liiga leebeks ja on ka pärast vastava hariduse omandamist samal arvamusel. 5% oli enne erialase hariduse omandamist seisukohal, et karistused on õiglased ja vastava hariduse omandamine ei muutnud nende arvamust. Erialase haridusega vanglaametnikke oli küsitletute hulgas 129 ehk 81%, neist 48 % olid omandanud (omandasid) vanglaametniku eriala ja 33 % korrektsiooni eriala. (Joonis 6).

Joonis 6. Omandatud erialase hariduse mõju vanglaametnike arvamuse kujunemisele karistuspoliitikast.

Et välja selgitada, millised tegurid võivad mõjutada vanglaametnike hoiakute kujunemist karistuspoliitika suhtes, koostas käesoleva töö autor respondentidele ankeedis küsimused 33 ja 35.

Küsimusele „kas vanglasüsteemis töötamine on muutnud Teie suhtumist Eesti Vabariigi karistuspoliitikasse“, vastas jaatavalt 84 ehk 52% uuringus osalenud vanglaametnikest. Nendest 37 % pidas enne vanglasse tööle asumist karistuspoliitikat õiglaseks ja 15 % liiga karmiks. Nüüd, vanglas töötades, on nad kõik arvamusel, et karistuspoliitika on liiga leebe. 48% uuringus osalenud vanglaametnikku väitsid, et vanglasse tööle asumine ei muutnud nende arvamust karistuspoliitikast. (Joonis 7).

Joonis 7. Uuringus osalenute arvamus vanglasüsteemis töötamise mõjust hoiakute kujunemisele karistuspoliitika suhtes.

Autori poolt ankeedis toodud küsimusele „kas olete ise kunagi mõne kuriteo läbi kannatanud ja kas see muutis Teie suhtumist karistuspoliitikasse“, vastas uuringus osalenud vanglaametnikest 34 ehk 21% , et nad on kuriteo läbi kannatanud. Neist 18% olid seisukohal, et see muutis nende suhtumist karistuspoliitikasse (varem arvasid, et karistuspoliitika on õiglane, nüüd peavad seda liiga leebeks). Autor palus küsitletavatel ankeedis oma arvamust põhjendada. Põhjendusena, miks vastaja on just sellisel arvamusel, toodi välja:

- *kui läksin politseisse avaldust kirjutama, siis tehti mulle üsna ruttu selgeks, et hoopis mina olen süüdi. Kohe otse ütleski, et mida sa kolad siis öösel mööda linna, loomulik ka, et peksta said. See pätt on siiani teadmata, vaevalt, et keegi teda otsiski. Sellest karistuspoliitikast ma olin enne ikka nagu paremal arvamusel;*
- *pärast seda, mis minuga juhtus, ma küll ei usu, et riik oma kodanikke kaitseb. Ma loodan, et see mees kusagil kinni istub, õnneks ma ei tea, kus;*
- *ma alguses ikka helistasin ja küsisin, et kas on midagi selgunud, siis sain aru, et keegi ei uurigi seda asja. Suhtumine oli ka selline nagu oleksin mina see kurjategija, seda süüdlast koheldi palju viisakamalt;*

- *kui sa oled selle ise üle elanud , kõik jama ja see muu asi, siis tead, et mingit poliitikat ei ole ja karistust ei tule.*

30 respondenti vastusele kommentaari ei lisanud.

2.4. Uuringu tulemuste analüüs

Uuringus osales 160 vanglaametnikku, kellest 58% olid nais- ja 42% meessoost.

Kõige rohkem ehk 29% respondentidest olid vanuses 31–40 eluaastat, 28% jäid vanusesse 41-50 aastat, 23% olid vanuses 20–30 aastat ja 20% vanemad kui 51 eluaastat. Kõige vanem osaleja oli 58 aastane, all 20 aasta vanuseid vanglaametnike uuringus ei osalenud.

Valdav osa ehk 45% respondentidest olid vanglas töötanud 1–5 aastat, 20% omas vastavat tööstaaži 5–10 aastat, 15% olid vanglas töötanud alla 1 aasta, 14% 10–15 aastat ja kõige vähem ehk 6% vanglaametnikest omasid üle 15 aastast tööstaaži vanglasüsteemis.

Uuringus osalenud vanglaametnike hulgas oli kõige rohkem ehk 48% neid, kes olid omandanud vanglaametniku eriala, 33% olid omandanud korrektsiooni eriala ning 19% respondentidest erialane haridus puudus.

65% uuringus osalenud vanglaametnikest töötas vanglasüsteemis I või II klassi valvurina ja 35% II klassi vanglainspektorina. (vt. Lisa 2. Joonis 8.)

Uuringu tulemustest selgus, et valdav osa ehk 76% uuringus osalenud vanglaametnikest peab Eesti Vabariigi karistuspoliitikat liiga leebeks. Karistuspoliitikat peab õiglaseks 18% respondentidest, kellest enamus olid vanuses 20–30 eluaastat ja omasid erialast kõrgharidust. 1% ehk 2 uuringus osalenud vanglaametnikku olid arvamusel, et karistuspoliitika on liiga karm. Mõlemad sellisel seisukohal olevad respondendid olid meessoost, vanuses 20–30 eluaastat, nendest üks oli omandanud erialase kõrghariduse ja töötas vanglas II klassi vanglainspektori ametikohal, teine respondent töötas samal ametikohal ja omandas hetkel erialast kõrgharidust.

Väitega, et kohtute poolt mõistetud karistused vastavad respondendi arvates alati kuriteo raskusastmele, nõustus 42% uuringus osalenutest. Väidet kaldusid pooldama rohkem

meessoost respondendid, ootuspäraselt kuulusid antud väite pooldajate hulka ka enamus neist vanglaametnikest, kes pidasid Eesti Vabariigi karistuspoliitikat õiglaseks.

Väitega, et Eestis on liiga palju vange, nõustus 118 ehk 74% uuringus osalejatest, kuid mitte kõik ehk 9% nendest ei olnud arvamusel, et vangide arvu tuleks vähendada. Väitega, et Eestis tuleks vähendada vangide arvu, nõustus 67% respondentidest, valdava osa nendest moodustasid meessoost vanglaametnikud ja 20-30 aastased nii nais- kui meessoost respondendid, kellest enamus olid omandanud erialase kõrghariduse. Väitega ei nõustunud 33% küsitletutest, kellest valdav enamus olid naised (vanemad kui 30 eluaastat).

Käesoleva uuringu põhjal võib väita, et suurem osa uuringus osalenud vanglaametnikest pooldab raskete kuritegude puhul karme karistusi. Siiski ilmnes uuringu tulemustest, et karmimaid karistusi kalduvad pooldama rohkem naissoost ja üle 30 aastased vanglaametnikud. Väitega, et Eestis tuleks taastada kriminaalkaristusena surmanuhtlus, nõustus 52% respondentidest ehk 79% naistest ja 42% meestest. Väitega, et surmanuhtluse taastamine aitaks vähendada raskete kuritegude arvu, nõustus 43% osalejatest. Antud väidet toetasid kõik surmanuhtluse taastamist pooldanud meessoost respondendid. Naiste puhul esines nende kahe väitega nõustumisel teatud vastuolu, sest kuigi 79% uuringus osalenud naissoost vanglaametnikest pooldas surmanuhtluse taastamist, siis vaid 26% neist arvas, et see aitaks vähendada raskete kuritegude arvu. Väitega, et kes on juba seadust rikkunud, seda tuleb karistada karmilt, nõustus 76% respondentidest ja 61% toetas väidet, et inimene, kes on teadlikult ja tahtlikult toime pannud mõrva, tuleks elu lõpuni ühiskonnast isoleerida. Esimese väite pooldajaid oli igas ametnikegrupis, teise väitega nõustujaid oli rohkem naiste ja üle 30 aastaste meeste hulgas.

Väitega, et enamus kinnipeetavaid jätkab vanglast vabanedes uute kuritegude toime panemist, nõustus 85% respondentidest. Antud väitega mittenõustujaid oli kokku 15%, kõige enam (peaaegu pooleks) alla 1 aastast ja üle 10 aastast tööstaaži omavate respondentide hulgas. 23% uuringus osalenud vanglaametnikest nõustus väitega, et iga seaduserikkuja peab saama vanglakaristuse. Kõik selle väite pooldajad olid üle 30 aastased, vanglas valvuri ametikohal töötavad naised.

Käesoleva uuringu põhjal võib väita, et suurem osa uuringus osalenud vanglaametnikest pooldab kergemate kuritegude puhul alternatiivkaristuste laialdasemat kasutamist ja

vähemoluliste kuritegude eest süüdimõistetute ennetähtaegset vabastamist. Uuringu tulemustest selgus, et toetus alternatiivkaristuste laialdasemale kasutamisele ja kinni peetavate ennetähtaegsele vabastamisele on seotud vanglaametnike ametialase tööstaažiga. Ka oli täheldatav meessoost vanglaametnike mõnevõrra suurem toetus (võrreldes naissoost vanglaametnikega) alternatiivkaristuste laialdasemale kasutamisele. 64% respondentidest nõustus väitega, et alternatiivkaristuste laialdasem kasutamine aitab vähendada retsidiivsuse taset. Antud väite pooldajaid leidis kõikide ametnikegruppide hulgas, samas väitega mittenõustujate (kokku 36%) hulgas olid enamuses pikema tööstaažiga naissoost vanglaametnikud. Väidet, et vähemoluliste kuritegude eest süüdimõistetutele tuleks vangistuse asemel määrata asenduskaristus, toetas kokku 92% respondentidest. Vastu oli 8% osalejatest, kes kõik olid üle 30 aastased naised. Väitega, et kergemate kuritegude eest süüdimõistetud tuleks ennetähtaegselt vabastada, nõustus 68% respondentidest ehk 63% meestest ja 39% naistest. Selle väite pooldamine oli otseselt seotud respondentide vanglasüsteemis töötatud aastatega. Kõige rohkem nõustusid antud väitega vanglas kuni 5 aastast tööstaaži omavad ametnikud ning kõige vähem oli nõustujaid üle 10 aastast tööstaaži omavate ametnike hulgas.

Väitega, et vanglas tuleb kinni peetavat iga väiksemagi eksimuse eest karistada, nõustus kokku 23% respondentidest, kellest enamused olid vanglas töötanud alla 1 aasta. Väitega, et kinni peetavad peavadki oma karistusajal kannatama, nõustus 33% uuringus osalenud vanglaametnikest. Antud väite pooldajaid leidis kõigis ametnikegruppides, siiski olid neist enamused vanemad kui 31 eluaastat ja omandanud erialase kutsehariduse. Samas väitega, et vanglakaristus peabki olema au ja inimväärikust alandav, nõustus vaid 3% respondentidest, nendest kaks olid üle 30 aastased mehed ja üks üle 30 aastane naine. Kõik kolm antud väidet pooldanud respondenti töötasid vanglas valvuri ametikohal.

Käesolevas uuringus osalenud vanglaametnikel esines kõige suurem tundlikkus väite puhul, et kinni peetavatele on antud liiga suured õigused. Antud väitega nõustus 100% respondentidest. Lisaks osutus see väide ka läbi viidud uuringus kõige enam kommenteerituks. Arvestades väitele lisatud kommentaare leiab autor, et vajalik oleks vanglaametnike sellist seisukohta põhjustavate tegurite põhjalikum välja selgitamine.

Valdav osa ehk 91% meessoost respondentidest ei nõustunud väitega, et vastutustundetu kihutamine, joobes sõit ja liikluseeskirjade järjekindel eiramine peavad olema ühiskonnas niisama taunitud kui vargus, mõrv ja röövimine. Naissoost respondentidest ei nõustunud antud väitega 23%, kellest enamus olid alla 30 aastased. Väitega nõustus 28% uuringus osalenud vanglaametnikest (peamiselt naised vanuses üle 30 eluaasta).

Väitega, et raskemate liikluskuritegude eest kohaldatav kriminaalkaristus ohjeldab liikluseeskirjade rikkujaid, nõustus 43% uuringus osalenud vanglaametnikest, nendest 19% olid mehed.

Küsimusele, kas Eesti peaks üle võtma euroopaliku liberaalse karistuspoliitika, vastas eitavalt 99% uuringus osalenud vanglaametnikest. Oma seisukoha põhjendusena toodi kõige rohkem (45 korral) välja kuritegevuse hetkeolukorda Eestis. Jaatavalt vastas antud küsimusele 1% ehk 2 respondenti, kellest üks oli siiski arvamusel, et *liberaalsele karistuspoliitikale üleminek peaks toimuma pikema aja vältel*. Mõlemad pooldaval seisukohal olevad respondendid olid meessoost, vanuses 20–30 eluaastat ja töötasid vanglas II klassi vanglainspektori ametikohtadel. Nendest üks oli omandanud erialase kõrghariduse (teisel vastav haridus puudus).

Küsimusele, et kui kohus on mõistnud kinnipeetavale karistuse, mis teie arust on liiga leebe ja ei vasta tema poolt sooritatud kuriteo raskusastmele, siis kas see on mõjutanud töökohustuste täitmisel teie käitumist selle kinnipeetava suhtes, vastas jaatavalt 20% uuringus osalenud vanglaametnikest, kellest valdav osa olid meessoost.

Erialase haridusega vanglaametnikke oli uuringus osalejate hulgas 129 ehk 81% (48% olid omandanud vanglaametniku eriala ja 33% korrektsiooni eriala). Küsimusele, kas erialase hariduse omandamine muutis teie suhtumist Eesti Vabariigi karistuspoliitikasse, vastas jaatavalt 29% erialase hariduse omandanud respondentidest. Valdav osa neist pidas karistuspoliitikat enne liiga leebeks, kuid peale vastava hariduse omandamist olid muutnud oma varasemat arvamust nii, et peavad nüüd karistuspoliitikat õiglaseks. Poole vähem oli neid, kes pidasid enne erialase hariduse omandamist karistuspoliitikat õiglaseks, kuid on nüüd arvamusel, et karistuspoliitika on liiga leebe. 1% (ehk 2) respondentidest peab pärast erialase hariduse omandamist karistuspoliitikat liiga karmiks (nendast üks pidas varem karistuspoliitikat liiga leebeks ja teine õiglaseks). Uuringu tulemustest selgus, et respondendid,

kes väitsid, et erialase hariduse omandamine muutis nende suhtumist Eesti Vabariigi karistuspoliitikasse olid valdavalt 20-30 aastaseid (nii nais – kui meessoost) ja omandanud korrektsiooni eriala või 20-40 aastaseid, meessoost ja omandanud vanglaametniku või korrektsiooni eriala.

129-st uuringus osalenud ja erialast haridust omavatest vanglaametnikest 71% väitsid, et vastava hariduse omandamine ei muutnud nende suhtumist Eesti Vabariigi karistuspoliitikasse. Valdav osa neist pidas enne erialase hariduse omandamist karistuspoliitikat liiga leebeks ning vastava hariduse omandamine ei muutnud nende arvamust. Uuringu tulemustest selgus, et kõige vähem mõjutas erialase hariduse omandamine vanglaametniku eriala õppinud 31–50 aastaste naissoost respondentide suhtumist karistuspoliitikasse.

Antud uuringus osalenud vanglaametnikest puudus erialane haridus 19%-l ehk 14% omasid keskharidust, 1% kesk–eriharidust ja 4% kõrgharidust. Nende hulgas oli erinevate hoiakute kandjaid ning uuringu tulemuste põhjal ei eristu ilma erialase hariduseta (kui vaadelda vastavat haridust eraldi seisva komponendina) respondendid oma hoiakute põhjal erialase hariduse omandanutest.

Käesoleva uuringu põhjal saab väita, et oluliselt rohkem, kui erialase hariduse omandamine, muudab vanglaametnike hoiakuid karistuspoliitika suhtes töötamine vanglas. Küsimusele, kas vanglasüsteemis töötamine on muutnud teie suhtumist Eesti Vabariigi karistuspoliitikasse, vastas jaatavalt 52% respondentidest. Valdav osa neist pidas enne vanglasse tööle asumist karistuspoliitikat õiglaseks kuid on nüüd, vanglas töötades arvamusel, et karistuspoliitika on liiga leebe. Teistest respondentidest veidi rohkem kaldusid sellisel arvamusel olema 20-30 aastased erialase kõrgharidusega vanglaametnikud, kes kõik olid vanglas töötanud vähem kui 5 aastat.

48% uuringus osalenud respondentidest väitsid, et vanglas töötamine ei ole muutnud nende arvamust karistuspoliitikast. Valdav enamus neist pidas enne vanglasse tööle asumist karistuspoliitikat liiga leebeks ja on ka vanglas töötades jäänud samale arvamusele. Kõige rohkem olid sellisel seisukohal erialase kutsehariduse omandanud 31-50 aastased naissoost respondendid.

Küsimusele, kas olete ise kunagi mõne kuriteo läbi kannatanud ja kas see muutis teie suhtumist karistuspoliitikasse, vastas 34 ehk 21% uuringus osalenud vanglaametnikest, et nad on kuriteo läbi kannatanud ning neist 18% väitsid, et see muutis nende arvamust karistuspoliitikast (enne pidasid nad karistuspoliitikat õiglaseks, nüüd arvavad, et see on liiga leebe). Enamus kuriteo läbi kannatanutest olid meessoost.

2.5. Järeldused

Käesolevas lõputöös läbi viidud uurimuse tulemuste põhjal võib teha järgmised kokkuvõtavad järeldused:

Üheks olulisemaks hoiakuid eristavaks teguriks on sugu. Mees- ja naissoost vanglaametnike hoiakud Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes erinevad oluliselt. Kuigi nii nais- kui meessoost vanglaametnikest peab valdav osa ehk kokku 76% Eesti Vabariigi karistuspoliitikat liiga leebeks, on siiski täheldatav naiste poolt märgatavalt karmimate karistuste pooldamine (iseloomulikum üle 30 aastastele naissoost vanglaametnikele) võrreldes meestega. Väitega, et Eestis tuleks taastada kriminaalkaristusena surmanuhtlus, nõustus 79% uuringus osalenud naissoost vanglaametnikest. Meeste puhul oli sama väitega nõus 42%. Uuringu tulemustest selgus meeste (naistega võrreldes) märgatavalt tolerantsem suhtumine kergemate kuritegude eest süüdimõistetutesse, mõnevõrra suurem toetus alternatiivkaristuste laialdasemale kasutamisele (71%) ja kergemate kuritegude eest süüdimõistetute ennetähtaegsele vabastamisele (63%). Naiste puhul olid vastavad näitajad 58% ja 39%. Samas aga selgus uuringu tulemustest, et olemasolevad hoiakud ja tegelik käitumine olid meeste puhul tugevamalt seotud kui naistel, 31% meessoost vanglaametnikest ei suutu enda väitel kinnipeetavasse alati erapooletult ja professionaalselt. Ankeetküsitluses osalenud naiste puhul oli vastav protsent 8. Kõige suurem erinevus ilmnis aga väite puhul, et vastutustundetu kihutamine, joobes sõit ja liikluseeskirjade järjekindel eiramine peavad olema ühiskonnas niisama taunitud kui mõrv, röövimine ja vargus. Selle väitega ei nõustunud 91% uuringus osalenud meessoost vanglaametnikest. Naiste puhul ei olnud antud väitega nõus 23%.

Kõige tugevamalt mõjutas respondentide sugu 31–50 aastaste ja kõige vähem 20–30 aastaste vanglaametnike hoiakute erinevusi.

Vanus on soo järel teiseks oluliseks vanglaametnike vastavate hoiakute erinevusi seletavaks teguriks. Karmimate karistuste pooldamine on iseloomulikum üle 30 aastastele (valdavalt naissoost) respondentidele. Karmima karistuspoliitika toetamine on selges seoses respondentide vanusega selliselt, et toetus kasvab koos vanusega ning on suurem üle 40 aastaste vanglaametnike hulgas. Näiteks väidet, et iga seaduserikkuja peab saama vanglakaristuse, pooldas 23% respondenti ning kõik antud väitega nõustujad olid vanemad kui 30 eluaastat. Võrreldes vanemate (üle 30 aastaste) vanglaametnikega oli nooremate (alla 30 aastaste) hulgas oluliselt vähem surmanuhtluse taastamise ja eluaegse vanglakaristuse pooldajaid.

Haridusgruppide lõikes omavad kõige konservatiivsemaid hoiakuid karistuspoliitika suhtes erialase ametiharidusega respondentid, kes moodustasid valimist 48%. Nende hulgas oli kõige rohkem ehk 23% neid, kes nõustusid väitega, et kinnipeetavad peavadki oma karistusajal kannatama, kokku pooldas antud väidet 33% respondentidest. Samuti oli sellele ametnikegrupile iseloomulik karmimate karistuste pooldamine ja nõrk toetus väitele, et kergemate kuritegude eest süüdimõistetud tuleks ennetähtaegselt vabastada. Samas tuleb arvestada ka respondentite sugu, sest erialase ametiharidusega meeste hoiakud olid sama haridusega naiste hoiakutest märgatavalt sallivamad.

Erialase kõrghariduse omandanud vanglaametnike hoiakud karistuspoliitika suhtes ei ole oluliselt liberaalsemaid kui nendel vanglaametnikel, kellel vastav haridus puudub. Küll aga saab omandatud erialast kõrgharidust vaadelda ühe komponendina liberaalsete hoiakute kujundamisel ehk erinevus ilmneb, kui vastavat haridust vaadelda koos teiste teguritega, milleks on eelkõige vanus (järgnevad sugu, tööstaaž ja ametikoht).

Karistuspoliitika suhtes kõige liberaalsemate hoiakute kandjad on 20-30 aastased erialast kõrgharidust omavad vanglaametnikud, kes töötavad valdavalt II klassi vanglainspektori ametikohtadel ja kelle tööstaaž vanglasüsteemis on vähem kui 5 aastat. Antud ametnikegrupis mees- ja naissoost respondentide hoiakutes olulisi erinevusi ei ilmnenud.

Karistuspoliitika suhtes kõige konservatiivsemate hoiakute kandjad on 31-50 aastased erialast kutseharidust omavad naissoost vanglaametnikud, kes töötavad valdavalt valvuri ametikohtadel ja kelle tööstaaž vanglasüsteemis on kuni 5 aastat. Antud ametnikegrupi hulgas

oli ka kõige enam neid respondente, kes väitsid, et erialase hariduse omandamine ei muutnud nende suhtumist karistuspoliitikasse.

Erialasel haridusel on hoiakute kujunemisele karistuspoliitika suhtes nõrk mõju. Uuringus osalenud vanglaametnikest omas erialast haridust 129 ehk 81% (48% olid omandanud vanglaametniku eriala ja 33% korrektsiooni eriala). Vaid 29% vastava hariduse omandanud vanglaametnikest olid seisukohal, et see muutis nende arvamust Eesti Vabariigi karistuspoliitikast. Uuringus osalenud vanglaametnike hinnangul suurendab erialase hariduse omandamine küll teadmisi karistuspoliitika olemusest ja sisust, kuid ei muuda juba olemasolevaid hoiakuid. Rohkem kui erialase hariduse omandamine, muudab vanglaametnike suhtumist Eesti Vabariigi karistuspoliitikasse töötamine vanglasüsteemis. Sellisel seisukohal oli 52% respondentidest.

Uuringu tulemuste põhjal ei saa väita, et vanglasüsteemis töötatud aeg (eraldi vaadeldes) põhjustaks märgatavaid erinevusi vanglaametnike hoiakutes karistuspoliitika suhtes. Mõningad erinevused ilmnisid alternatiivkaristuste laialdasemat kasutamist ja kinnipeetavate ennetähtaegset vabastamist puudutavate väidete puhul. Antud väidetega kaldusid rohkem mitte nõustuma vanglas üle 10 aastast tööstaaži omavad respondendid. Siiski ilmnes üks oluline erinevus ja seda väite suhtes, et vanglas tuleb kinnipeetavat iga väiksemagi eksimuse eest karistada. Väitega nõustus 23% respondentidest ning väite pooldamine oli suurem vanglasüsteemis alla 1 aastast tööstaaži omavate respondentide hulgas. Ka ei saa läbi viidud uuringule tuginedes teha põhjapidavaid järeldusi hoiakute ja ametikoha vaheliste seoste kohta. Antud uurimuse põhjal võib küll väita, et vanglates II klassi vanglainspektori ametikohtadel töötavad respondendid omavad karistuspoliitika suhtes märgatavalt liberaalsemaid hoiakuid kui II ja I klassi valvuri ametikohtadel töötavad respondendid. Kuid siin tuleb kindlasti arvestada ka seda, et valdav osa II klassi vanglainspektori ametikohtadel töötavatest vanglaametnikest jäid vanusesse 20-30 eluaastat, olid omandanud erialase kõrghariduse ja omasid tööstaaži alla 5 aasta.

Käesoleva uuringu tulemuste põhjal võib väita, et selles osalenud vanglaametnikud omavad Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes valdavalt konservatiivseid hoiakuid. 99% respondentidest olid seisukohal, et Eesti ei peaks üle võtma euroopalikku liberaalset karistuspoliitikat ning 76% olid arvamusel, et praegune karistuspoliitika on juba niigi liiga

leebe. Uuringu tulemuste põhjal võib järeldada, et vanglaametnike hoiakud karistuspoliitika suhtes on valdavalt kujunenud otsesel kokkupuutel hoiaku objektiga. Valitsevad hoiakud on tugevalt kinnistunud ning teadlikuse suurendamisega (läbi erialase hariduse omandamise) olemasolevad hoiakud karistuspoliitika suhtes ei muutu.

KOKKUVÕTE

Käesoleva lõputöö põhieesmärgiks oli välja selgitada, millised on vanglaametnike hoiakud Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes ning lisaeesmärgiks saada vastus küsimusele, kas erialase hariduse omandamine mõjutab vastavate hoiakute kujunemist.

Eesmärgi saavutamiseks on autor töö teoreetilises osas refereerinud erinevaid allikaid ja empiirilises osas viinud vanglaametnikega läbi ankeetküsitluse (ajavahemikus 10.12.2008 -15.02.2009). Valimi moodustasid 160 Eesti vanglate sisevalveteenistuses II klassi valvuri, I klassi valvuri või II klassi vanglainspektori ametikohtadel töötavad vanglaametnikud vanuses 21-58 eluaastat.

Töö eesmärk ja ülesanded on täidetud. Autori poolt läbi viidud ankeetküsitluse põhjal saadud tulemustest selgub, et antud uurimuse valimi moodustanud vanglaametnikud omavad Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes valdavalt konservatiivseid hoiakuid, 76% peab karistuspoliitikat liiga leebeks, 52% pooldab surmanuhtluse taastamist. 99% küsitluses osalenud vanglaametnikest on seisukohal, et Eesti ei peaks üle võtma euroopalikku liberaalset karistuspoliitikat, põhjendusena toodi kõige rohkem (45 korral) välja kõrget kuritegevuse hetkeolukorda. 85% uuringus osalenud vanglaametnikest on seisukohal, et enamus kinnipeetavaid jätkab vanglast vabanedes uute kuritegude toime panemist ja 76% leiab, et seda, kes on juba korra seadust rikkunud, tuleb karistada karmilt. 92% uuringus osalenutest pooldab kergemate kuritegude eest süüdimõistetutele vangistuse asemel alternatiivkaristuse kohaldamist, 64% on arvamusel, et alternatiivkaristuste laialdasem kasutamine aitab vähendada retsidiivsuse taset. Rõhutatakse karmimate karistuste vajadust raskete ja korduvkuritegude puhul, samas aga peetakse oluliseks, et kergemate kuritegude eest süüdimõistetud ei satuks vanglasse. Vanglakaristuse eesmärgina nähakse siiski eelkõige kättemaksu ja lunastust ning ei usuta karistuse läbi süüdimõistetute parandamist ja taaslülitamist ühiskonda. 33% uuringus osalenud vanglaametnikest leiab, et kinnipeetavad peavadki oma karistusajal kannatama ja 100% respondentidest on seisukohal, et kinnipeetavatele on antud liiga suured õigused.

Käesoleva uuringu tulemustest selgus, et kõige olulisemaks vastavaid hoiakuid eristavaks teguriks on sugu (soole järgneb vanus). Karistuspoliitika suhtes kõige liberaalsemate hoiakute kandjad on 20-30 aastased vanglaametnikud, kes on omandanud erialase kõrghariduse ja töötavad vanglasüsteemis II klassi vanglainspektori ametikohtadel ning kelle tööstaaž vanglas on kuni 5 aastat. Antud ametnikegrupi puhul mees – ja naissoost vastajate hoiakutes olulisi erinevusi ei ilmnenud. Kõige konservatiivsemaid hoiakuid karistuspoliitika suhtes omavad 31–50 aastased naissoost vanglaametnikud, kes on omandanud erialase kutsehariduse, töötavad vanglasüsteemis valvurina ning kelle tööstaaž vanglateenistuses on 1-5 aastat.

Hoiakud ja tegelik käitumine on meeste puhul omavahel tugevamalt seotud kui naistel, 31% uuringus osalenud meessoost vanglaametnikest väitsid, et nad ei suhtu alati kinnipeetavatesse erapooletult ja professionaalselt.

Töö üldeesmärgist lähtuvalt püstitas autor hüpoteesi, et erialase kõrgharidusega vanglaametnikud omavad karistuspoliitika suhtes liberaalsemaid hoiakuid kui need vanglaametnikud, kellel vastav haridus puudub.

Uurimistulemuste põhjal hüpotees kinnitust ei leidnud.

33% uuringus osalenud vanglaametnikest omas erialast kõrgharidust. Läbi viidud uuringu tulemuste põhjal ei saa väita, et vastava hariduse omandanud vanglaametnike hoiakud karistuspoliitika suhtes oleksid liberaalsemad kui ilma erialase kõrghariduseta vanglaametnikel. Küll aga saab omandatud erialast kõrgharidust vaadelda ühe komponendina liberaalsemate hoiakute kujundamisel.

Töö lisaeesmärgiks oli välja selgitada, kas erialase hariduse omandamine muudab vanglaametnike suhtumist Eesti Vabariigi karistuspoliitikasse.

Uuringus osalenud vanglaametnikest olid 129 ehk 81% omandanud erialase hariduse. Vaid 29% neist väitsid, et vastava hariduse omandamine muutis nende suhtumist Eesti Vabariigi karistuspoliitikasse. Vanglaametnike hinnangul suurendab erialase hariduse omandamine küll teadmisi karistuspoliitika olemusest ja sisust, kuid ei muuda juba olemasolevaid hoiakuid. Seega on omandatud erialasel haridusel hoiakute kujunemisele karistuspoliitika suhtes nõrk mõju. Oluliselt rohkem, kui erialase hariduse omandamine, muudab vanglaametnike suhtumist Eesti Vabariigi karistuspoliitikasse töötamine vanglasüsteemis (vastaval seisukohal oli 52% respondentidest). Kuigi sellest võib järeldada, et vanglaametnike hoiakud karistuspoliitika

suhtes kujunenevad valdavalt otsesel kokkupuutel hoiaku objektiga, ei saa läbi viidud uuringu tulemuste alusel siiski teha põhjapidavaid järeldusi vanglaametnike hoiakute kujunemist mõjutavate tegurite kohta. Käesoleva lõputöö autori arvates oleks kindlasti vajalik vastavate põhjuste välja selgitamine. Vanglasüsteemi areng sõltub teiste tegurite kõrval eelkõige just kvalifitseeritud ja kompetentsete vanglaametnike olemasolust. Kompetentseks teeb vanglaametniku erialase hariduse ja töökogemuse olemasolu aga ka antud tööks sobilikud isiksuseomadused. Vanglaametnike hoiakud ja suhtumised peaksid toetama kutseala eetika põhimõtteid, sest vanglaametnik on see, kes oma igapäevaseid töökohustusi täites viib otseselt ellu karistuspoliitikat. Sageli kujunevad hoiakud isikliku (töö)kogemuse kaudu, teadvustatakse seda siis endale või mitte. Negatiivne suhtumine kinnipeetavatesse ei tohiks aga mõjutada vanglaametnike suhtumist karistuspoliitikasse. Arvestades antud lõputöös läbi viidud uuringu tulemusi on autor siiski arvamusel, et vajalik oleks Sisekaitseakadeemia justiitskolledži õppekavas karistuspoliitikaalaste loengute mahu suurendamine.

Käesolev lõputöö annab ülevaate sellest, millised on Eesti vanglate sisevalveteenistuses töötavate I ja II klassi valvurite ning II klassi vanglainspektorite hoiakud Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes. Autori arvates on tegemist teemaga, mis vääriks kindlasti edasist arendamist ja uurimist.

SUMMARY

The title of this paper is "The attitudes of the prison officials towards the policy of punishment in the Republic of Estonia". The capacity of the paper is 57 pages, it is written in Estonian.

The main purpose of this paper is to find out the attitudes of the prison officials about the policy of punishment in the Republic of Estonia. As an additional aim, the author tries to find out whether educational specialisation of the prison officials affects the formation of attitudes in the given matter.

In the theoretical part of the paper an overview is given of the nature of the attitude, its formation, functions and effects on behaviour, and also an overview of the principles of the policy of punishment. The research methods, sample, the research results, the analysis of the results and summarised conclusions are described in the empirical section.

By virtue of the general purpose of the paper, the author hypothesized that the prison officials with the educational specialisation possess more liberal attitudes towards the policy of punishment than those officials who lack the corresponding education.

In the research a questionnaire method was used, 160 prison officials from five different prisons (Tallinn, Tartu, Viru, Harku, Murru) participated. The data was collected from December 2008 to February 2009.

From the results of the questionnaire carried out by the author, it becomes evident that the prison officials who form the sample of the research have a predominantly conservative attitude towards the policy of punishment of the Republic of Estonia. 76% of the participating prison officials consider the policy of punishment to be too soft, 52% are in favour of restoring the death penalty.

From the results of the research it appeared that educational specialisation has a weak impact on forming an attitude about the policy of punishment. The acquisition of the corresponding education does increase knowledge of the essence and content of the policy of punishment but it does not change the existing attitudes.

The hypothesis which was put up on the grounds of the results of the research did not receive confirmation.

33% of the participating prison officials were educationally specialised and had a higher education. On the grounds of the research results we cannot claim that prison officials with the corresponding education have a more liberal attitude towards the policy of punishment than the prison officials who do not have the corresponding education. Though, educationally specialised higher education could be observed as a component in forming liberal attitudes.

The purpose and the assignments of the task were fulfilled. The author regards the results of the research to be trustworthy.

This paper gives an overview of the prison officials working as the I class guard, the II class guard or the II class prison inspector and of their attitudes towards the policy of punishment in the Republic of Estonia.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

EESTI JA INGLISE KEELSED ALLIKAD

1. Bachman, T., Maruste, R. 2001. *Psühholoogia alused*. Tallinn: Iio.
2. Ginter, J., Kruusamäe, M., Sootak, J. 2004. *Eesti karistuspoliitika: Vabadusekaotuslikud karistused. Üleminek totalitaarriiklikust karistusõigusest õigusriiklikku karistusõigusesse*. Tallinn: Juura.
3. Ginter, J., Laos, S., Sootak, J. 2002. *Eesti karistuspoliitika: Üleminek totalitaarriiklikust õigusriiklikku kriminaalõigusesse*. i.k: Juura, Õigusteabe AS.
4. Hayes, N. 2002. *Sotsiaalpsühholoogia alused*. Tallinn: OÜ Külim.
5. Kenkmann, P., Saarniit, J. 2005. *Põlvkonnad muutuvad ajas*. Tartu Ülikooli kirjastus.
6. Kriminaalpoliitika arengusuundade aastani 2010 heakskiitmine. RT I 2003, 67, 457. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=637829> – 13. 01. 2009
7. Lang, K. 2002. *Vanglateenistus*. Tallinn. Sisekaitseakadeemia.
8. Michener, H. A., DeLamater, J. D. 1999. *Social Psychology*. Madison: Harcourt Brace & Company.
9. Nurmoja, M. 2002. *Suhtlemispsühholoogia*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
10. Perloff, R.M. 1993. *The dynamics of persuasion*. Cleveland: Lawrence Elbraum Associates (LEA).
11. Realo, A., Schmidt, M., Vadi, M. 2006. *Psühholoogia gümnaasiumile*. Tartu: Ülikooli Kirjastus.
12. Saar, J. 2001. Eesti inimarengu aruanne. <http://lin2.tlu.ee/~teap/nhdr/2001/2.4.html> - 04.02. 2009
13. Sootak, J. 2003. *Karistusõiguse alused*. Tallinn: Juura.
14. Traat, U. 2008. *Karistuspoliitika*. [Loengukonspekt] Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

ВЕНЕ КЕЕЛСЕД АЛЛИКАД

1. Аронсон, Э. 1998. *Общественное животное. Введение в социальную психологию.* Москва: Аспект пресс.
2. Майерс, Д. 1998. *Социальная психология.* Санкт-Петербург, Москва, Харьков: Питер Ком.

LISA 1.

ANKEETKÜSIMUSTIK

LUGUPEETUD VASTAJA

Olen Sisekaitseakadeemia korrektsiooni eriala tudeng ja viin oma lõputöö raames läbi uuringut, mille eesmärgiks on välja selgitada, millised on vanglaametnike hoiakud Eesti Vabariigi karistuspoliitika suhtes. Vanglaametnik, kui riigi esindaja, kellega kinnipeetavad päevast – päeva kokku puutuvad, peab olema eelkõige erialasele haridusele toetuv professionaal, kes oma tegevuses lähtub seadusest ehk ta on oma töös otseselt sõltuv karistuspoliitikast. Seega on tähtis, et vanglaametnikul oleksid piisavad teadmised karistuspoliitikast ja selge ettekujutus oma rollist selle täideviimisel. Käesolev ankeetküsimustik on koostatud Eesti vanglate sisevalveteenistuses II klassi valvuri, I klassi valvuri või II klassi vanglainspektori ametikohtadel töötavatele vanglaametnikele, et selgitada välja (uurimisküsimuste põhjal), milliseks hindavad karistuspoliitikat vanglaametnikud, kes oma töökohustuste tõttu kinnipeetavatega kõige rohkem kokku puutuvad.

Uuringus osalemine on vabatahtlik ja anonüümne. Loodan väga, et olete nõus mind aitama.

Tabeli vasakpoolses osas on väited, parempoolses osas aga hinnangud, mis väljendavad väitega nõustumise määra:

4 – täiesti nõus; 3 – pigem nõus; 2 – ei ole nõus; 1 – üldse ei ole nõus.

Hinnake tabelis toodud väiteid ja tehke Teie vaatekohalt sobilikku vastusevarianti tähistavale numbrile ring ümber.

1.Eesti Vabariigi karistuspoliitika on liiga leebe	4	3	2	1
2.Karistust kohaldades tuleb arvestada eelkõige seda, kuivõrd karistus tegelikult mõjutab kurjategijat edaspidi kuritegude toimepanemisest hoiduma	4	3	2	1
3.Karistus peab olema individuaalne	4	3	2	1

4.Eestis on liiga palju vange	4	3	2	1
5.Kohtute poolt mõistetud karistused vastavad minu arvates alati kuriteo raskusastmele	4	3	2	1
6.Eesti Vabariigi karistuspoliitika on liiga karm	4	3	2	1
7.Eestis tuleks vähendada vangide arvu	4	3	2	1
8.Vangide arvu vähendamist ei tohi eesmärgiks seada	4	3	2	1
9. Et ei tekkiks karistamatuse tunnet on väga oluline, et pärast kuriteo sooritamist leiaks karistamine aset võimalikult kiiresti	4	3	2	1
10. Karmimatel karistustel on kuritegevusele piiratud mõju	4	3	2	1
11. Kes on juba seadust rikkunud, seda tuleb karistada karmilt	4	3	2	1
12. Eestis tuleks taastada kriminaalkaristusena surmanuhtlus	4	3	2	1
13. Surmanuhtluse taastamine vähendaks raskete kuritegude arvu	4	3	2	1
14. Enamus kinnipeetavaid jätkab vanglast vabanedes uute kuritegude toime panemist	4	3	2	1
15. Inimene, kes on teadlikult ja tahtlikult toime pannud mõrva, tuleks elu lõpuni ühiskonnast isoleerida	4	3	2	1
16. Iga inimene on potentsiaalne kurjategija	4	3	2	1
17. Iga seaduserikkuja peab saama vanglakaristuse	4	3	2	1
18. Vähemoluliste kuritegude eest süüdimõistetutele tuleks vangistuse asemel määrata asenduskaristus	4	3	2	1
19. Alternatiivkaristuste laialdasem kasutamine aitab vähendada retsidiivsus taset	4	3	2	1
20. Šokivangistus täidab oma ülesannet	4	3	2	1
21. Kergemate kuritegude eest süüdimõistetud tuleks ennetähtaegselt vabastada	4	3	2	1

22. Tulevase käitumise parim näitaja on varasem käitumine	4	3	2	1
23. Riik peaks vajadusel endisi vange toetama ja aitama, näiteks elu- ja töökoha leidmisel	4	3	2	1
24. Vastutustundetu kihutamine, joores sõit ja liicluseeskirjade järjekindel eiramine peavad olema ühiskonnas niisama taunitud kui mõrv, röövimine ja vargus	4	3	2	1
25. Raskemate liikluskuritegude eest kohaldatav kriminaalkaristus ohjeldab liicluseeskirjade rikkujaid	4	3	2	1
26. Kinnipeetavad peavadki oma karistusajal kannatama	4	3	2	1
27. Vanglas tuleb kinnipeetavat iga väiksemagi eksimuse eest karistada	4	3	2	1
28. Suhtun kinnipeetavatesse alati erapooletult ja professionaalselt.	4	3	2	1
29. Kinnipeetavatele on antud liiga suured õigused	4	3	2	1
30. Vanglakaristus peabki olema au ja inimväärikust alandav	4	3	2	1

Palun põhjendage mõne väite puhul oma hinnangut (miks olete just sellisel arvamusel).....
.....
.....
.....

Valige küsimuse järel märgitud vastusevariantidest Teile sobiv ja tõmmake sellele ring ümber.

31. Olles ühinenud Euroopa Liiduga peaks Eesti minu arvates üle võtma euroopaliku liberaalse karistuspoliitika.

JAH

EI

Palun põhjendage, miks Te nii arvate.
.....
.....
.....

32. Ametnikustaatusega on vanglatöötajale nii mitmeski olukorras antud võim kinnipeetavate üle aga samas ka kohustus suhtuda kinnipeetavatesse erapooletult ja professionaalselt. Vanglaametnik peab oma töös langetama otsuseid vaid seadusest lähtuvalt ja seda ka juhul, kui ametniku arvates on kohtu poolt kinnipeetavale määratud karistus liiga leebe.

Kui kohus on mõistnud kinnipeetavale karistuse, mis Teie arust on liiga leebe ja ei vasta tema poolt sooritatud kuriteo raskusastmele, siis kas see on mõjutanud töökohustuste täitmisel Teie käitumist selle kinnipeetava suhtes?

JAH

EI

33. Kas vanglasüsteemis töötamine on muutnud Teie arvamust Eesti Vabariigi karistuspoliitikast?

JAH

EI

Enne vanglasse tööle asumist arvasin, et:

___ karistused on liiga leebed

___ karistused on õiglased

___ karistused on liiga karmid

Nüüd leian / olen endiselt arvamusel, et

___ karistused on liiga leebed

___ karistused on õiglased

___ karistused on liiga karmid

34. Kas Teil on eralane haridus?

JAH

EI

Kui JAH, siis kas erialase hariduse omandamine muutis Teie suhtumist Eesti Vabariigi karistuspoliitikasse?

JAH

EI

Enne erialase hariduse omandamist arvasin,

et:

Nüüd leian / olen endiselt arvamusel, et

___ karistused on liiga leebed

___ karistused on liiga leebed

___ karistused on õiglased

___ karistused on õiglased

___ karistused on liiga karmid

___ karistused on liiga karmid

Palun põhjendage

.....

.....

35. Kas olete ise kunagi mõne kuriteo läbi kannatanud?

JAH

EI

Kui JAH, siis kas see muutis Teie arvamust karistuspoliitikast?

JAH

EI

Kui JAH, siis kuidas?

.....

Teie vanus.....

Olete vanglas töötanud.....aastat

Teie ametikoht.....

Teie haridus.....

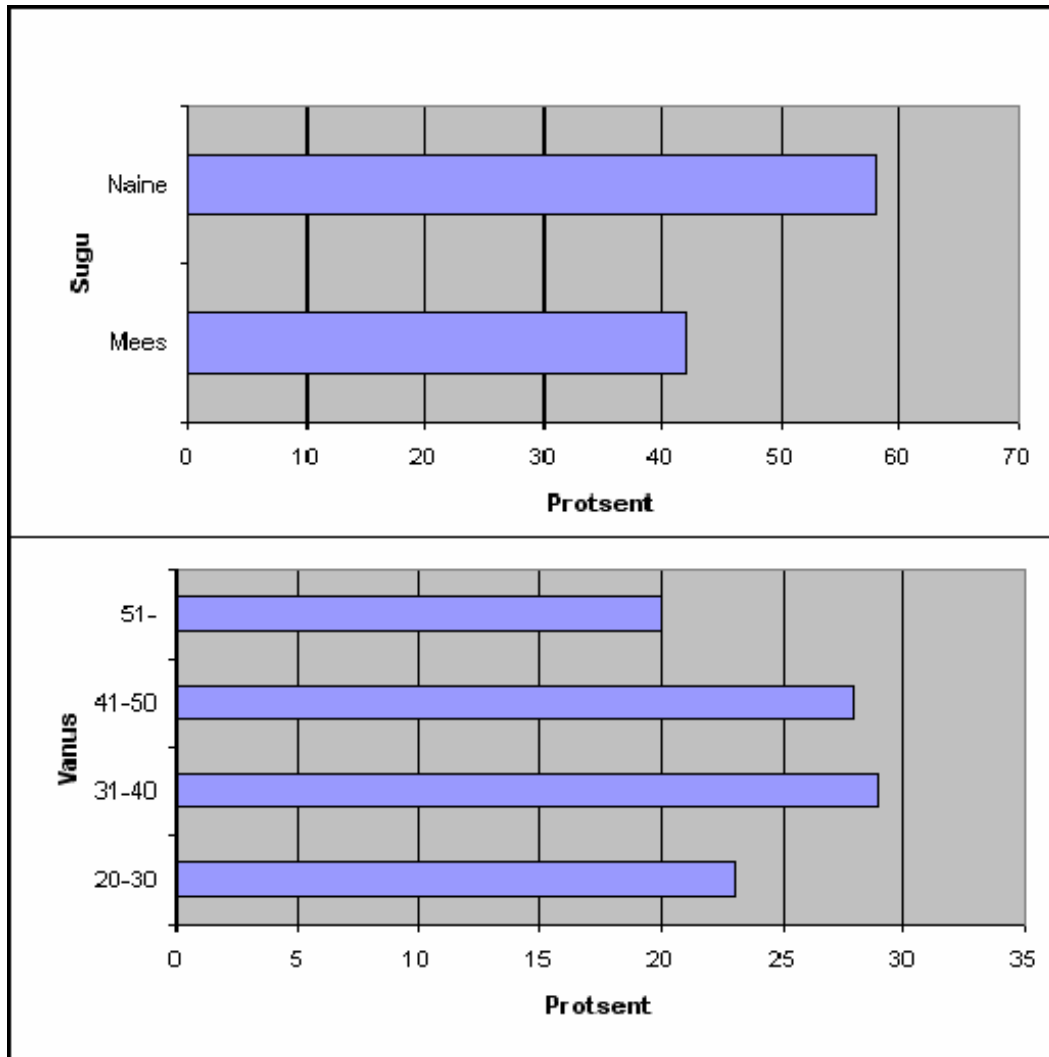
Kas omate (omandate) erialast haridust EI JAH , olen
omandanud.....eriala

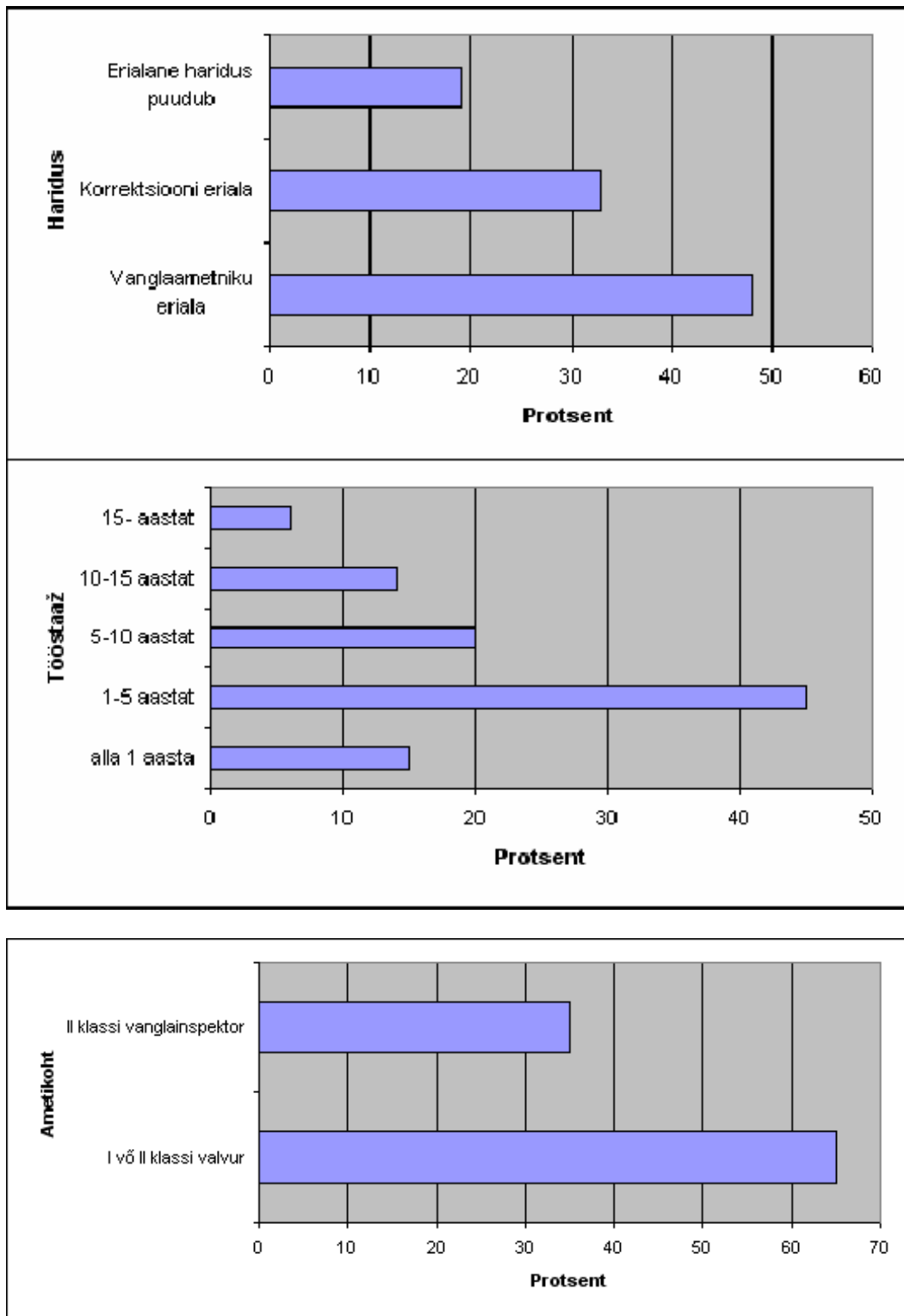
Sugu M N

Tänan Teid mõistva suhtumise eest.

LISA 2.

Valimi jaotuvus

Joonis 8. Ankeetküsitluses osalenud vanglaametnike jaotuvus soo, vanuse, hariduse, tööstaaži ja ametikoha põhjal.